

Засновники

Національна академія наук України
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського

Founders

National Academy of Sciences of Ukraine
V. Vernadskyi National Library
of Ukraine

Головний редактор

Олексій ОНИЩЕНКО, академік НАН України

Editor-in-Chief

Oleksii ONYSHCHENKO, academician of NAS of Ukraine

Редакційна колегія

Л. Дубровіна (заступник головного редактора)

В. Попик (заступник головного редактора)

Н. Маслакова (відповідальний секретар)

Г. Боряк

О. Василенко

В. Горовий

О. Додонов

Б. Ігнатенко

Г. Ковальчук

Л. Костенко

О. Литвиненко

В. Омельчук

М. Романюк

В. Рубан

В. Широков

К. Брюс (Німеччина)

В. Леонов (Російська Федерація)

І. Славінські (Австрія)

С. Філіпи-Мартутинович (Сербія)

Заснований у червні 1993 року.

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 17072-5842 ПР від 09.08.2010 р.

Виходить 6 разів на рік

Адреса редакції:

НБУВ, пр-т 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039, Україна

Тел. (044) 524-43-50

E-mail: bibvesti@bigmir.net

Електронна версія журналу:

<http://nbuv.gov.ua/portal/>

[Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html](http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html)

Передплатний індекс 74049

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.

Editorial board

L. Dubrovina (Deputy of Editor-in-Chief)

V. Popyk (Deputy of Editor-in-Chief)

N. Maslakova (Responsible for publication)

H. Boriak

O. Vasylenko

V. Horovyi

O. Dodonov

B. Ihnatenko

H. Kovalchuk

L. Kostenko

O. Lytvynenko

V. Omelchuk

M. Romaniuk

V. Ruban

V. Shyrokov

C. Bruce (Germany)

V. Leonov (Russian Federation)

I. Slawinski (Austria)

S. Filipy-Martutynovych (Serbia)

Founded in 1993.

The State Registration Certificate:
КВ № 17072-5842 ПР of 09.08.2010
Frequency of publication is bi-monthly

Editorial office address:

VNLU, 3, Prospekt 40-richia Zhovtnia, Kyiv, 03039, Ukraine

Tel.: (044) 524-43-50

E-mail: bibvesti@bigmir.net

Electronic version of the journal:

<http://nbuv.gov.ua/portal/>

[Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html](http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html)

Subscription Index 74049

The opinions expressed herein are solely the views of the authors
and do not necessarily reflect those of the editorial board.

Зміст

Шемаєва Г. Перспективні напрями розвитку електронних інформаційних ресурсів бібліотек	3
Вінічук І. Інформаційно-комунікативні технології як засіб удосконалення бібліотечної системи України в умовах становлення інформаційного суспільства	8
Петрова М. Роль інформаційно-комунікаційної системи управління у моделюванні пріоритетних напрямів діяльності сучасної бібліотеки	16
Попик В. Формування вітчизняних ресурсів біографічної інформації: від витоків Національного відродження до здобуття Україною незалежності	21
Симоненко Т. Репозитарій «Наукова періодика України»: шлях оброблення електронних версій	32
Костенко М. Формування вітчизняних електронних інформаційних ресурсів з проблем художньої культури та мистецтва на регіональному рівні	37
Огляди. Рецензії	
Шатрова М. Нові бібліографічні видання Національної парламентської бібліотеки України	42

Contents

Shemaieva H. Perspective directions of development of electronic information resources of libraries.	3
Vinichuk I. Information and communication technologies as a means of improving of the library system in Ukraine under conditions of creation of information society.	8
Petrova M. The role of information and communication management system in modeling of priority directions of modern library's activity	16
Popyk V. Formation of national resources of biographical information: since the sources of national revival till Ukraine's independence.	21
Symonenko T. Repository «Scientific Periodicals of Ukraine»: the way of processing of electronic versions	32
Kostenko M. Formation of national electronic information resources on the problems of artistic culture and art at the regional level.	37
Reviews	
Shatrova M. New bibliographic publications of National Parliamentary Library of Ukraine	42

Ганна Шемаєва,

професор Харківської державної академії культури,
д-р наук із соціальних комунікацій

Перспективні напрями розвитку електронних інформаційних ресурсів бібліотек

У статті висвітлюються результати аналізу використання електронних інформаційних ресурсів бібліотек українськими вченими та визначаються перспективи їх розвитку за напрямками: зміцнення кооперації та координації на системному і міжсистемному рівнях; поглиблення інтеграції інформаційних ресурсів різних соціально-комунікаційних структур; посилення аналітичної діяльності; консолідація інформації та знань.

К л ю ч о в і с л о в а: бібліотека, електронні бібліотечні ресурси, взаємодія, наукові комунікації, консолідація інформації та знань.

Data of results of the analysis of use of electronic information resources of libraries is shined with the Ukrainian scientists and prospects of their development in directions are defined: strengthening's of cooperation and coordination at system and intersystem levels; deepening's of integration of information resources of different socially-communication structures; strengthening of analytical activity; consolidations of the information and knowledge.

K e y w o r d s: library, electronic library resources, interaction, scientific communications, consolidation of the information and knowledge.

Розвиток новітніх інформаційних технологій та телекомунікацій зумовив виникнення в соціально-комунікаційній сфері суспільства електронних ресурсів і послуг. До формування власних електронних ресурсів (електронні каталоги, бази даних, електронні бібліотеки, депозитарії) та організації доступу до віддалених активно долучаються сучасні бібліотеки. Адаптуючись до нових викликів, вони стають одним із головних провідників до науково значущої інформації в традиційній та електронній формах незалежно від її місця зберігання. Книгозбірні спільно з іншими інформаційно-комунікаційними структурами намагаються вирішувати проблеми довготермінового зберігання авторитетних джерел, сприяти розвитку міжкультурних комунікацій, вільного доступу до глобальних ресурсів. На цю проблематику звертають увагу українські та зарубіжні бібліотекознавці, зокрема: І. П. Антоненко, В. М. Горюхов, І. О. Давидова, В. О. Ільганаєва, Л. Й. Костенко, О. С. Онищенко, А. А. Соляник, Л. Я. Філіпова, Т. О. Ярошенко, А. І. Земсков, Т. В. Єременко, О. Л. Лаврик, Т. В. Майстрович, Я. Л. Шрайберг.

Формування власних електронних ресурсів та організація доступу до національних і міжнародних інформаційних електронних ресурсів стає одним із головних стратегічних пріоритетів інформаційно-бібліотечної діяльності. Бібліотечні електронні інформаційні ресурси, доповнюючи традиційні форми, стають дедалі ефективнішим засобом комунікації. Водночас цей процес породжує певні проблеми: по-перше, з одного боку, спрощуються механізми взаємодії науковців, створюються ефективні засоби доступу до інформації, а з другого – постійно удосконалюються форми і методи захисту інформації, встановлюються засоби обмеження доступу, пов'язані з додержанням вимог авторського права. Селективність доступу до наукової інформації суперечить фундаментальному принципу науково-культурної комунікації, який пов'язаний з необхідністю відкритого доступу до усіх наукових надбань, культурної спадщини; по-друге, технології оброблення інформації в бібліотеках відстають від технологій поширення інформації та знань у глобальних ресурсах; по-третє, якість та престижність бібліотечних електронних інформаційних продуктів, послуг не відповідає інформаційним запитам і потребам суспільства.

Подолання названих недоліків і суперечностей потребує визначення перспективних напрямів розвитку електронних ресурсів бібліотек, що і є метою статті.

Дослідження співіснування друкованих та електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів дало змогу встановити особливості останніх: динамічність, віртуальність, гетерогенність, мультимедійність; нерівнозначність обсягу, ексклюзивність окремих ресурсів. Їх властивості можна об'єднати у дві групи. Перша – це структурні властивості електронних ресурсів: типи, формати подання інформації, місце розміщення, зв'язки, обмеження цілісності, управління доступом, друга – семантичні властивості: зміст, відомості про генезис, контекст застосування, класифікаційні системи ресурсів [7].

Намагаючись розширити свої функції, сучасні бібліотеки більш інтенсивно запроваджують нові засоби надання доступу й оброблення інформації. З кожним роком зростає чисельність бібліотечних баз даних та електронних каталогів, електронних бібліотек і порталів. Водночас значна частина наукових ресурсів залишається розрізненою на численних сайтах наукових організацій, бібліотек, наукових товариств, а також на персональних веб-сторінках учених.

Дослідження використання електронних ресурсів фахівцями різних галузей науки свідчить про те, що вони, в першу чергу, звертаються до галузевих баз даних, електронних каталогів галузевих бібліотек та українських журналів в електронній формі (рис. 1). Вагоме місце в системі науково-галузевих комунікацій відводиться українським періодичним виданням в електронній формі. Їх використовують найчастіше представники фізико-технічних, біологічних, хімічних та математичних наук.

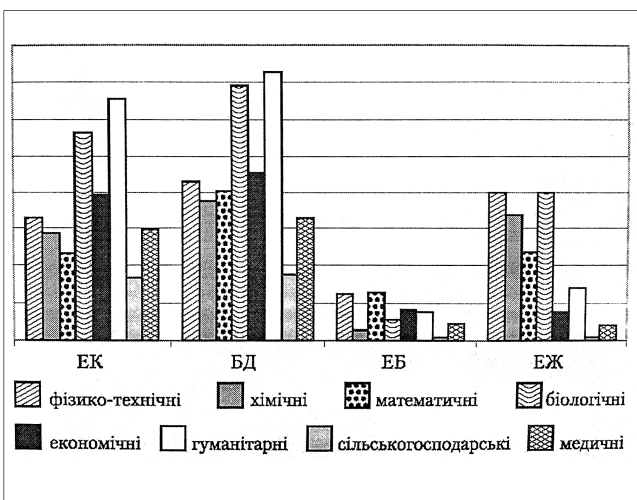

Рис. 1. Використання галузевих електронних ресурсів власного виробництва

Проте, інформаційне забезпечення науки винятково власними електронними ресурсами обмежує доступ до знань і звужує функції бібліотек. Для науковців надзвичайно важливим є доступ до глобальних знань. Адже лише за умов постійного аналізу вітчизняних та зарубіжних публікацій можливе створення нового знання.

Аналіз використання українськими науковцями провідних міжнародних баз даних універсального та спеціалізованого напрямів дає підстави стверджувати, що звертання до електронних ресурсів у науковому середовищі коливається залежно від галузі (рис. 2).

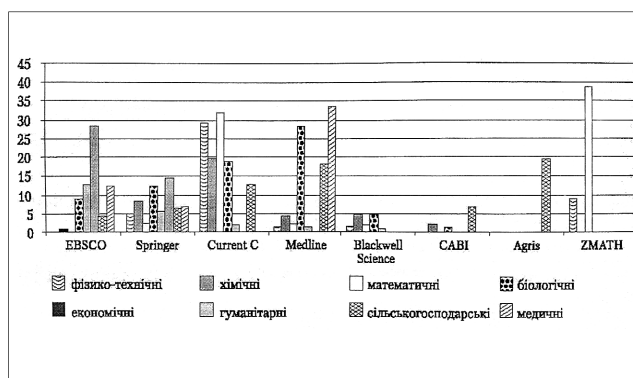

Рис. 2. Використання галузевих міжнародних електронних ресурсів

Проведене нами дослідження підтверджує важливість інтеграції бібліотечних ресурсів і бібліотечної кооперації на різних рівнях: місцевому, регіональному, галузевому, державному та міждержавному. Зважаючи на те, що електронні ресурси можуть мати як просту, так і складну структури, а між ними можуть встановлюватися зв'язки та взаємозв'язки, посилюється їхня інтеграційна функція, суть якої полягає: по-перше, у поєднанні різних ресурсів; по-друге, у забезпеченні синтезу знань; по-третє, у налагодженні зворотного зв'язку між видавцями, користувачами ресурсів та їх посередниками; по-четверте, у забезпеченні комфортних умов для передавання інформації і знань; по-п'яте, у встановленні наукової та міжнаукової взаємодії.

Нині розвиток електронних інформаційних ресурсів бібліотек України відбувається одночасно за декількома напрямками:

- розкриття фондів традиційних документних ресурсів завдяки створенню електронних каталогів та баз даних;
- оцифрування друкованої продукції з власних та запозичених фондів для представлення її в ресурсах електронних бібліотек та порталів;
- архівування відомчої інформації, епістолярної

спадщини, доробку наукових шкіл, освітніх закладів;

- запровадження нових типів і видів електронних ресурсів бібліотек (доступ до архівів телеконференцій, списків розсилки, форумів, веб-сайтів наукових журналів тощо) завдяки формуванню комунікаційних навігаторів;
- організація власних веб-сайтів;
- міжвідомча взаємодія, інтеграція до системи національних електронних ресурсів;
- придбання баз даних та електронних документів на CD-DVD;
- створення повнотекстових колекцій власних видань установ та організацій;
- організація доступу до глобальних наукових ресурсів на засадах участі у міжнародних проектах, передплати, вільного (безоплатного) доступу.

Водночас слід зазначити, що суттєвими негативними чинниками, на наш погляд, є прагнення кожної бібліотеки до лідерства, а також недосконалість управління системою бібліотек різного відомчого підпорядкування на державному рівні. Це створює підґрунтя для визначення чітких перспектив розвитку бібліотечно-інформаційних електронних ресурсів.

Важливим напрямом діяльності бібліотек у сучасній системі соціальних комунікацій стає створення комфортних умов для використання інформаційно-бібліотечних ресурсів, поглиблення взаємовідносин зі споживачами інформації, що ґрунтуються на довірі і здатності бібліотеки оперативно й у повному обсязі задовольняти їх інформаційні потреби. Це пов'язано, в першу чергу, зі встановленням більш тісних зв'язків між книгозбірнями, центрами НТІ, видавництвами, архівами, музеями. Тобто, йдеться про посилення організаційно-системної та міжсистемної взаємодії у питаннях інтеграції електронних бібліотечних ресурсів. Крім того, електронні ресурси, виконуючи інтегративно-комунікаційну функцію, сприяють формуванню нових моделей наукової комунікації. Це дає їм змогу посилювати свої позиції в системі соціальних комунікацій у сучасних умовах.

Стратегічним напрямом збагачення електронних ресурсів бібліотек України є застосування мультимедійних технологій, які сприяють забезпеченню динамічних внутрішніх і зовнішніх комунікативно-когнітивних можливостей. За таких умов актуалізується завдання бібліотек щодо відбору, комплектування мультимедійними продуктами, створення когнітивних структур професійних знань. Тобто, постає проблема формування відповідної комунікаційної інфраструктури з одночасним

функціонуванням декількох платформ, стандартів, протоколів, гетерогенного наукового середовища.

Безперечно, важливим аспектом розвитку електронних ресурсів є захист інформації, правове врегулювання відносин між виробниками, постачальниками, користувачами електронних ресурсів; посилення взаємодії з фахівцями інших професій. У зв'язку з цим постає проблема не стільки накопичення ресурсів в одному місці, скільки координації й кооперації щодо їх придбання, створення, зберігання і спільного використання. Виникають нові можливості для інтеграції ресурсів усіх соціально-комунікаційних структур. Це може сприяти встановленню таких комунікацій, які є на сьогодні не досить очевидними, хоча подібні тенденції починають проявлятися. В першу чергу, це створення спільного електронного ресурсу бібліотеками, музеями, архівами, покликаного забезпечувати доступність до культурної спадщини в рамках реалізації Концепції Державної програми «Бібліотека ХХІ».

У сучасних умовах розвиток електронних інформаційних ресурсів залежить від вирішення таких проблем: організаційного спрямування – визначення координаційного та базових центрів (галузевих, міжгалузевих, міжвідомчих тощо), основних принципів взаємодії всіх учасників; організація робочих груп за технологічними циклами, програмно-технічним супроводом; правового – розроблення нормативно-правової та методологічної бази регулювання інформаційних відносин, захист даних електронних продуктів як результату інтелектуальної діяльності виробників, права інтелектуальної власності тощо; бібліотечно-технологічного – визначення порядку формування та використання електронних ресурсів, узгодження критеріїв відбору, форм і методів оцифрування, представлення, зберігання (архівування), створення авторитетних баз даних з урахуванням їх оновлення відповідно до стрімкого розвитку сучасних технологій та ін.; програмно-технічного – визначення засобів об'єднання та взаємодії електронних ресурсів між собою та з користувачами на засадах використання сучасних телекомунікаційних систем, стандартів, технічних засобів, форматів зберігання, оновлення, транспортування даних тощо; кадрового – розроблення методики підвищення кваліфікації бібліотечних фахівців з урахуванням потреб науки, суспільства загалом. Нагальним є спільне визначення стратегій відбору тематичних зібрань рідкісних видань, рукописів, листування знаменитих вчених, здобутків українських наукових шкіл для переведення в електронну форму та розповсюдження через відображення в нових моделях комунікації.

Подальший розвиток електронних ресурсів бібліотек України як важливого інтелектуального компонента сучасної системи соціальних комунікацій, відповідно до вищезгаданої Концепції, потребує посилення аналітичної діяльності. Цей процес передбачає: по-перше, реєстрацію всього потоку електронних ресурсів зі створенням баз даних універсального, тематичного, проблемно-орієнтованого спрямування; по-друге, вилучення з електронних ресурсів записів про наукові публікації; по-третє, доповнення їх реферативною інформацією, на основі якої створюються науково-аналітичні огляди. Фахівці виокремлюють три рівні інформаційно-аналітичної діяльності: технологічний, інформаційний та аналітичний, поєднання яких дає змогу досягти ефективності [2]. Важливим є встановлення достовірності інформації за рахунок підтвердження її з інших джерел, визначення авторитетності ресурсів, їх повноти, важливості, точності, значущості [8]. Цілком очевидним є те, що система критеріїв повинна ґрунтуватися на соціально-когнітивних принципах. Це завдання можна вирішити лише за умови підготовки відповідних кадрів для інформаційно-бібліотечної діяльності та кооперації їхніх зусиль з науковцями і технічними фахівцями.

Необхідною умовою підвищення якості наукової комунікації є впровадження системи менеджменту якості. У свою чергу, оцінювання ресурсів потребує відповідних знань теорії цінності інформації, яка широко використовується в різних галузях знань. Теорія і практика повинні ґрунтуватися на таких складниках професійної відповідальності, як ідентифікація, оцінка, організація, опис, збереження, захист матеріалів [6]. Змістовна оцінка спрямована на розкриття змісту матеріалу, ступеня розробленості теми (актуальність, новизна, оригінальність), фактографічного, ідеографічного, прагматичного змісту, застосування методів і методик [5]. Серед параметрів кількісної характеристики важливим є включення ступеня згортання інформації (бібліографічний опис, анотація, реферат, повний текст); хронологічні рамки; кількість структурних елементів; кількість взаємозв'язків та посилань на інші ресурси. Комфортність доступу до інформації повинна визначатися за такими ознаками: наочність і простота інформаційної структури; наявність елементів навігації і контекстної інформації; повнотекстова версія, оптимізована графіка, кольорова гама [7]. Перехід до аналізу електронних ресурсів, які інтегрують у собі досягнення сучасних технологій, що включають інформацію в усіх відомих нині видах її подання (текст, музика, мовлення, фото, відео,

графіка, анімація, а також комбіновані інтерактивні компоненти віртуальної реальності), можна порівняти з виходом площини у багатовимірний простір. Отже, наведене вище свідчить про складність аналітичної роботи в умовах розвитку інформаційного суспільства. Пріоритетом тут є розроблення критеріїв оцінки електронних інформаційних ресурсів не лише за конкретними галузями знань, але й залежно від руху знання.

Неоднорідність подання електронної інформації, різні умови супроводження і управління, політики доступу, слабкість зв'язків і взаємозв'язків між структурами на рівні створення, представлення інформації та даних – все це негативно впливає на оперативність, якість доступу користувачів до інформаційно-інтелектуальних ресурсів, на рівень інтегрованості української правової науки у світовий інформаційний простір, на якість наукової комунікації загалом. Перед бібліотечними фахівцями постає архіважливе і водночас архіскладне завдання: впорядкування наукового знання, вдосконалення форм і засобів його подання, тобто формування своєрідної логічної матриці всіх знань. У цьому контексті перспективним напрямом розвитку бібліотечно-інформаційних електронних ресурсів є структурно-семантична консолідація, пов'язана з поєднанням інформації та знань у цифровому просторі. Слід зазначити, що питання консолідації інформації реалізуються в бібліотечно-інформаційних системах вже тривалий час. З упровадженням новітніх інформаційних технологій цей напрям набув нового звучання.

Заслуговує на увагу концептуальна модель консолідації інформації, запропонована відомим українським дослідником Г. І. Калитичем. Він розуміє консолідовану інформацію як єдність інформації, знань та мудрості, як діалектичний процес тезисно-аналітично-синтетичного моделювання інформації, знань та мудрості з метою бути використаними для проектування гармонійного поступу. На його думку, саме на основі консолідації всіх джерел інформації досягається мудрість, яка тлумачиться ним як свідомість, що ґрунтується на синтезі істинних знань, визначенні духовності їх творців і користувачів, побудові проекту дій і оцінки наслідків останніх з урахуванням вимог гармонії. До найважливіших джерел дослідник відносить нові ідеї, під якими він розуміє: «алгоритми, відкриття, вірування, вчення, гіпотези, доктрини, думи, закони, закономірності, звичаї, здогадки, знання, знамення, інновації, концепції, методи, методики, методології, міфи, моделі, навички, навчання, ноу-хау, обряди,

об'єкти промислової власності (майбутні або відхилені), одкровення, пам'ятки, передчуття, перекази, притчі, прислів'я, приповідки, проекти, пропозиції, програми, прогнози, пророцтва, народні промисли, поняття, рацпропозиції, рецепти, рішення, ремесла, роздуми, секрети виробництва, сенсації, символи, системи, спомини, судження, твори, технології, терміни, теореми, уявлення, факти, формули, фольклор, хитрощі, документи, що містять ідеї, тощо» [4]. В цьому сенсі його погляди, на нашу думку, тісно пов'язані з теоретичними надбаннями В. О. Ільганаєвої [2; 3], котра консолідацію інформації розуміє як органічне поєднання усіх інформаційних ресурсів, їх взаємопроникнення і взаємобагачення на міжвідомчій основі, взаємному розширенні сфери дії усіх структурних елементів системи та їх функцій. Це узгоджується з теорією соціальних комунікацій та синергетичним підходом, орієнтованим, з одного боку, на інваріантність, універсальність, взаємопов'язаність, єдність, а з другого – на взаємно адаптивні зміни, різноманітність.

Тісно пов'язаною із означеними вище напрями є проблема управління електронними ресурсами бібліотек. Стратегія такого управління включає три взаємодоповнюючі аспекти: управління ресурсами (зберіганням, архівуванням, індексуванням тощо); змістом ресурсів, інформації, даних (дає змогу контролювати питання інформаційного наповнення електронних ресурсів, зменшує дублювання); знаннями (дослідження даних та текстів, що зберігаються в книгосховищах чи електронних ресурсах з метою виведення з них закономірностей, продукування ідей, виокремлення фрагментів знань).

Важливою умовою подальшого успішного розвитку визначених напрямів електронних інформаційних ресурсів бібліотек є науково-методологічне обґрунтування та нормативно-методичне забезпечення, котрі передбачають проведення спільних наукових досліджень представниками різних структур. У зв'язку з цим набуває нового значення консолідація зусиль науковців, освітян, практиків для формування спільного електронного ресурсу з інформаційно-бібліотечних питань. Показовим щодо цього є досвід Німеччини. Німецьке товариство інформаційної діяльності спільно з інформаційним центром спеціальної вищої школи в Потсдамі та факультетом інформатики Інституту інформації і документації спеціальної вищої професійної школи формують базу даних – INFODATA, спрямовану на інформаційне забезпечення інформаційно-бібліотечних досліджень [1]. Вкрай необхідним є створення ко-

ординаційного центру наукових досліджень за напрямами бібліотекознавства, книгознавства, бібліографознавства, наприклад у складі Інституту науково-методичного забезпечення бібліотечно-інформаційної роботи Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Окреслена проблема пов'язана також з тим, що з розвитком глобальних мережевих ресурсів знання стає дедалі мозаїчнішим. З одного боку, розширюються можливості порівняльного аналізу, завдяки якому виявляються загальні і специфічні закономірності у сфері бібліотечної науки, а з другого – існує небезпека виникнення професійної еkleктики, тобто домінування однієї наукової теорії.

Таким чином, розвиток електронних інформаційних ресурсів бібліотек у сучасних умовах на перший план висуває питання зміцнення кооперації та координації на системному та міжсистемному рівнях; поглиблення інтеграції інформаційних ресурсів різних соціально-комунікаційних структур; посилення аналітичної діяльності; консолідації інформації та знань.

Список використаної літератури

1. Земсков А. И. Электронная информация и электронные ресурсы: публикации и документы, фонды и библиотеки / А. И. Земсков, Я. Л. Шрайберг. – М. : ФАИР, 2007. – 527 с.
2. Ільганаєва В. О. Інформація та знання в інформаційно-комунікаційних процесах / В. О. Ільганаєва // Освіта регіону : політика, психологія, комунікація. – 2009. – № 2. – С. 149–153.
3. Ільганаєва В. А. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) : словарь-справочник / В. А. Ильганаева. – Х. : Гор. тип., 2009. – 392 с.
4. Калитич Г. І. Консолідація інформації, знань і мудрості як основа проектування гармонійного поступу України / Г. І. Калитич // Наук.-техн. інформація. – 2008. – № 1. – С. 50–55.
5. Онопрієнко В. І. Інформаційна аналітика в наукознавстві / В. І. Онопрієнко // Наука та наукознавство. – 2006. – № 4. – С. 40–50.
6. Сафиуллина З. А. Информация: ценность и оценка : научно-практ. пособие / З. А. Сафиуллина. – М. : Либерия-Библинформ, 2006. – 224 с.
7. Шемаєва Г. В. Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій : монографія / Г. В. Шемаєва ; Харк. держ. акад. культури. – Х. : ХДАК, 2008. – 289 с.
8. Jones C. Developing a Web Analytics Strategy for the National Science Digital Library / C. Jones, S. Giersch, T. Summer, M. Wright, A. Coleman, L. Bartolo // D-LIB Magazine. – 2004. – Vol. 10, N 10. – [Online]. – Available : www.dlib.org.

Ірина Вінічук,

доцент Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

Інформаційно-комунікативні технології як засіб удосконалення бібліотечної системи України в умовах становлення інформаційного суспільства

Розглядаються трансформаційні процеси у бібліотеках в умовах переходу від індустріального суспільства до суспільства знань. Сектор інформаційних послуг аналізується з точки зору його розширення, отримання доступу до національних та світових інформаційних електронних ресурсів. Обґрунтовується доцільність використання у бібліотечно-інформаційній діяльності елементів ринкових відносин. Наголошується на необхідності впровадження в бібліотечну справу передових надбань сучасного менеджменту.

К л ю ч о в і с л о в а: інформаційне суспільство, суспільство знань, екстракція нових знань, достовірність інформації, автоматичне зчитування каталогів, аудіокниги, інтегрований технологічний цикл, соціокультурна компетентність.

Events in society, which result in important changes in activity of libraries in transition from industrial society to society of knowledges, are probed, specified on the necessity of the use in the libraries of economic management for the improvement of the informative providing. Informative services are analysed from point of increase of their variety and efficiency of cooperating with informative portals. Specified on the necessity of the use of new models of modern management for libraries.

К e y w o r d s: informative society, society of knowledge, extraction of new knowledge, authenticity of information, self-scan of catalogues, audio books, интегрированный technological cycle, social and cultural competence.

В умовах переходу до інформаційного суспільства загострюється суперечність між невинно зростаючими обсягами знань, які створюються суспільством і підлягають поширенню в часі та просторі, і обмеженими можливостями системи документних комунікацій «ери Гутенберга», що ґрунтується на друкованих носіях. Необхідність розв'язання цієї суперечності потребує кардинальної активізації робіт зі створення та впровадження в практику діяльності бібліотек новітніх комп'ютерних технологій. Вони мають забезпечити перехід до корпоративних технологій оброблення документних потоків і формування єдиного науково-інформаційного простору, а також розроблення інтелектуальних технологій аналітико-синтетичної переробки інформації та екстракції знань.

Вирішення такої складної проблеми, як трансформація бібліотек від пасивних сховищ документної інформації на паперових носіях до активних розповсюджувачів знань засобами електронних ко-

мунікацій, потребує використання методології системного аналізу. Вона передбачає дослідження бібліотечної сфери не лише як самостійної структури, а й як складової значно більшої системи. Для бібліотечно-інформаційної сфери структурою вищого рівня є суспільна сфера. Тому для визначення стратегічного напрямку трансформації бібліотек потрібно, насамперед, окреслити тенденції її розвитку. Сучасне суспільство, зазвичай, тлумачиться як «інформаційне», котре здійснює перші кроки на шляху переходу до «суспільства знань». При цьому, останнє розглядається як вища стадія інформаційного суспільства. До речі, науковці, дослідження яких привели до появи терміна «суспільство знань», вклали в нього дещо інший зміст.

Так, професор Гарвардського університету Даніел Белл у 1959 р. під час виступу на міжнародному соціологічному семінарі в Зальцбурзі (Австрія) вперше вжив термін «постіндустріальне суспільство». Ним визначався соціум, де індустріальний сектор втрачає провідну роль, а го-

ловною рушійною силою стають наука та високі технології. Це визначення і сьогодні повністю відповідає реаліям – його можна вважати класичним. Префікс «пост» допускає неоднозначність при тлумаченні основної характеристики суспільства. Конкретизуючи ідею свого колеги, Пітер Друкер, основоположник менеджменту, професор низки американських університетів і консультант найбільших фірм США, у 1966 р. увів у науковий обіг термін «суспільство знань» (knowledge society), який означає тип економіки, де знання відіграють вирішальну роль, а їх виробництво стає джерелом розвитку [1; 7; 11].

У вищеведеному контексті цей термін використовувався фахівцями до 80-х років ХХ ст., адекватно описуючи розвиток суспільства: у 30-х рр. з'явилася така наукомістка галузь виробництва, як радіотехніка, у 40-х – ядерні технології, у 50-х – комп'ютерне виробництво, у 60-х – космічні технології. У 70-х рр. успіхи в сфері мікроелектроніки спричинилися до появи у 80-х персональних комп'ютерів, а у 90-х – Інтернету. Якщо раніше наукомісткі технології сприяли зародженню в суспільстві «острівків знань», то персональні комп'ютери разом з Інтернетом зумовили лавиноподібне поширення глобальних інформаційно-комунікаційних технологій. Успіхи в даній сфері виявилися настільки різючими, що в засобах масової інформації сучасне суспільство почали називати інформаційним. Цей термін перейшов і в лексикон політиків, про що свідчить, наприклад, такий програмний документ, як «Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства», котру ухвалили лідери країн «великої вісімки» у 2000 р. З вищевикладеного однозначно випливає мета та сутність трансформаційних процесів у бібліотеках в умовах переходу від індустріального суспільства до суспільства знань – забезпечення розроблення, створення та впровадження наукомістких (насамперед інтелектуальних) інформаційних технологій.

Потрібно наголосити, що орієнтація на такі технології у бібліотеках існувала завжди. Взяти хоча б процес створення бібліографічної інформації. Детальне теоретичне осмислення, чітке визначення об'єкта та предмета бібліографознавства, методології та базових бібліографічних категорій і понад тисячолітня практика каталогізації привели до того, що бібліографічна діяльність стала вважатися рутинною. Але ж це процес наукового оброблення документів, який полягає в аналітико-синтетичному переробленні первинної документної інформації в бібліографічну, і тому його потрібно

вважати першим етапом наукомістких технологій екстракції нових знань.

Магістральним напрямом формування єдиного науково-інформаційного простору держави виступає творення системи галузевих та регіональних науково-інформаційних порталів. До першочергових завдань формування такого простору належить створення науково-інформаційного веб-порталу із системами пошуку та архівування розміщеної в глобальних інформаційних мережах інформації про державу, а також наукової та суспільно значущої інформації. Актуальним для формування єдиного науково-інформаційного простору є також організація наповнення корпоративних баз, банків даних як засобу інтеграції інформаційних ресурсів бібліотек та інших центрів документних комунікацій, створення інтегрованої довідково-пошукової системи розкриття змісту сукупних фондів наукових бібліотек. Формуванню єдиного науково-інформаційного простору сприятиме й організація поточної підготовки та розповсюдження на компакт-дисках галузевих серій наукових електронних видань «Бібліотека – суспільству», що створюватимуться шляхом оброблення новітніх вітчизняних і світових потоків електронної інформації. До принципово нових завдань, пов'язаних з трансформацією сайта бібліотеки у науково-інформаційний портал, потрібно віднести і розроблення комп'ютерних технологій інтелектуальної аналітико-синтетичної переробки інформації та екстракції знань. Саме вони здатні забезпечити проведення бібліометричних, інформометричних, наукометричних досліджень і створення нових інформаційних продуктів. Тому бібліотека має забезпечити створення та розвиток програмних засобів нового покоління для інтелектуального оброблення інформації [8].

Інтегровані інформаційні ресурси наукової електронної бібліотеки – це трьохкомпонентна структура, яка включає бібліографічні, реферативні та повнотекстові бази даних. Їх формування здійснюється з використанням конвеєрної ресурсозберігаючої технології, що передбачає доповнення бібліографічних записів електронного каталогу рефератами наукових публікацій та повнотекстове розширення реферативної бази даних гіпертекстовими посиланнями на поточні комп'ютерні версії публікацій. Пошуковий апарат наукової електронної бібліотеки України дає змогу виявляти документи за будь-яким елементом бібліографічного опису. Його особливістю є використання в якості одного з ключових елементів лінгвістичного забезпечення ключової реферативної бази даних. Виявлення

потрібних користувачам документів за термінами з рефератів дозволяє досягти «золотої середини» між обмеженими можливостями бібліографічного пошуку і навігацією в повних текстах документів, яка супроводжується появою значної кількості нерелевантних матеріалів (у обсягових книгах зустрічаються практично всі загальноживані слова природної мови). Основною технологією інформаційного обслуговування користувачів наукової електронної бібліотеки є онлайнвий доступ до її ресурсів. Досвід формування інформаційних ресурсів наукової електронної бібліотеки свідчить, що вирішення форматних, лінгвістичних, технологічних, програмно-технічних і телекомунікаційних питань не викликає особливих ускладнень, а потребує лише відповідного фінансування. Головною завадою на шляху її розвитку є авторське право – точніше відсутність у міжнародному та національному законодавстві чіткого визначення прав бібліотек щодо зберігання та використання електронних публікацій.

Великою мірою подолання цієї завади в Україні фахівці пов'язують з набуттям чинності «Положення про електронні наукові фахові видання», розроблення якого здійснюється за участю Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Справа в тому, що електронні видання мають доповнити існуючу систему наукових комунікацій і в перспективі стати однією з її основних складових. Необхідність переходу до таких видань зумовлена потребою вирішення суперечності між стрімко зростаючими обсягами нових знань, які мають акумулюватися і поширюватися в часі та просторі, і обмеженими можливостями традиційної системи розповсюдження публікацій на паперових носіях. Згадане положення передбачає врахування електронних публікацій, виконаних з дотриманням певних вимог при захисті дисертаційних робіт. До таких видань належатимуть періодичні та продовжувані видання, інформація в яких представлена в формі електронних даних, а також ті, що пройшли редакційно-видавниче опрацювання, призначені для поширення в незмінному вигляді і включені до затверджених ВАК України, переліків наукових фахових видань, де можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата наук і на які можна посилатися у наукових статтях і дисертаціях. Обов'язкові безплатні примірники таких видань виготовляються на компакт-дисках, які зберігаються в Книжковій палаті України, Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського і Національній парла-

ментській бібліотеці України. Крім того, бібліотеки зобов'язані представляти згадані видання на своїх сайтах і забезпечувати до них безкоштовний доступ. Додаткових витрат на створення електронних наукових фахових видань практично не передбачається, оскільки сьогодні всі публікації первісно створюються з використанням комп'ютерних технологій. Натомість, їх упровадження дасть змогу вишам, науково-дослідним установам суттєво зменшити витрати на видавничу діяльність.

Бібліотеки світу дедалі активніше долучаються до процесу створення реферативної інформації. Її формування нині здійснюється, як правило, у спеціальних інформаційних центрах. Така ситуація виникла внаслідок недооцінки бібліотеками ролі наукомістких технологій. Більш економічним вбачається проведення реферування як продовження процесу каталогізації в аспекті поглиблення аналітико-синтетичного оброблення документної інформації. Головними концептуальними засадами побудови системи реферування української наукової літератури є поєднання принципів розподіленого аналітико-синтетичного опрацювання публікацій кооперативними зусиллями суб'єктів системи документних комунікацій (бібліотеками, інформаційними центрами, науковими установами, навчальними закладами, видавництвами тощо) та централізованої кумуляції кооперативно створених масивів реферативної інформації з формуванням загальнодержавної реферативної бази даних. Реферативні ресурси оперативно знайомлять різні категорії споживачів інформації з літературою, яка видається, сприяють ретроспективному пошуку публікацій, зменшують негативний вплив пов'язаного з диференціацією наук розсіяння публікацій, інформують про досягнення в суміжних науках, про інтеграцію наукових напрямів і дисциплін тощо. Слід відзначити також, що реферативні бази даних і журнали окрім подання інформації про книжкові видання, розкривають зміст статей з періодичних та продовжуваних видань, збірників наукових праць, матеріалів конференцій тощо. А цей масив документів становить майже дві третини наукової інформації, не відображеної в каталогах бібліотек. Звичайно, реферативні ресурси передбачають проведення бібліометричних, інформометричних і наукометричних досліджень, які дають змогу бібліотекам здійснювати інформаційно-аналітичне забезпечення науки. Важливим є також використання реферативних ресурсів для виявлення пріоритетних напрямів розвитку науки шляхом аналізу публікацій у реферативній базі даних [4; 5; 6].

Якщо реферування вважати другим етапом наукового оброблення документів, то підготовка оглядово-аналітичних і прогностичних матеріалів, насамперед, для органів державної влади і органів місцевого самоврядування є третім етапом цього процесу. Найбільших успіхів у реалізації таких завдань досягнуто Бібліотекою Конгресу США, яка первісно орієнтувалась на інформаційну підтримку діяльності вищого законодавчого органу держави. Певні здобутки з цих питань мають і українські бібліотеки. У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, наприклад, створено Службу інформаційно-аналітичного забезпечення управлінських структур, більшість обласних універсальних наукових бібліотек мають підрозділи з підготовки відповідних матеріалів для обласних і міських держадміністрацій. Спочатку діяльність цих підрозділів розгорталася на базі традиційних форм та методів інформаційного обслуговування і включала пріоритетне довідково-бібліографічне обслуговування, поточне інформування про надходження документів, зміст яких міг би сприяти оптимізації управлінських рішень, електронну доставку документів тощо.

Сьогодні активно створюються нові, геоінформаційні технології, які інтегрують роботи з базами даних, процедури математичного аналізу і методи наочно-просторового наведення результатів щодо завдань накопичення, оброблення і надання користувачам геопросторової інформації. Створення геоінформаційних технологій зумовлене переходом владних структур до прогностичних форм діяльності з використанням багатоваріантних моделей розвитку подій, що потребує не просто констатації фактів на підкріплення тієї чи іншої тези, а системного підходу до розв'язання проблеми в цілому на основі поєднання інтелектуальних здібностей людини з функціональними можливостями сучасних автоматизованих інформаційних систем. Динамічний розвиток геоінформаційних технологій потребує координації зусиль бібліотек державного рівня та обласних універсальних наукових бібліотек, діяльність яких має регіональну спрямованість, для узгодженого формування та багатоаспектного використання комплексу розподілених баз даних з інформацією про економічну, екологічну, демографічну ситуації в областях, наявні там природні ресурси тощо. Інтеграція робіт у цьому напрямі сприятиме перетворенню «бібліотечного» джерела інформаційної підтримки прийняття рішень в одне з провідних у системі інформування управлінських ланок,

оскільки книгозбірні України мають достатнє представництво в регіонах, належний кадровий потенціал, значний досвід інформаційної діяльності.

Наступний, четвертий, етап інтелектуального оброблення документів тісно пов'язаний з комп'ютерними технологіями, оскільки його реалізація потребує електронних інформаційних ресурсів та значних обчислювальних потужностей. Йдеться про проведення бібліо-, інформо- та наукометричних досліджень у сховищах даних. У процесі цих досліджень можуть здійснюватися такі інтелектуальні операції, як класифікація (виявлення ознак, що характеризують групу, до якої належить той чи інший документ, за допомогою аналізу вже класифікованих публікацій і формулювання деякого набору правил), кластеризація (виокремлення компактних скупчень документів, що мають подібні, заздалегідь не задані ознаки) тощо. Робота в цьому напрямі дедалі більше інтенсифікується. Можна говорити вже про певні досягнення, хоча в повсякденній практиці згадані інтелектуальні технології поки що освітянськими бібліотеками не використовуються.

Інтегрований технологічний цикл, що передбачає бібліографування, реферування, підготовку інформаційно-аналітичних і прогностичних матеріалів, проведення бібліо-, інформо- та наукометричних досліджень, є передумовою, необхідною для досягнення головного кінцевого результату – екстракції зі сховищ даних нових знань, які в явному вигляді в них не містяться. Цей, п'ятий, етап наукового оброблення документів сьогодні не реалізовується, проводяться лише дослідження та експерименти. Однак, саме діяльність такого рівня, на наше переконання, забезпечить входження бібліотек до суспільства знань у якості системоутворюючої ланки інформаційної сфери суспільства, сприятиме їх трансформації з відносно автономних елементів інфраструктури, що сьогодні вважаються допоміжними, в інформаційні серцевини виробничих, наукових, освітянських і культурологічних структур. На перший погляд, це набуття бібліотеками якісно нових статусу і ролі в суспільстві, яких вони не мали ніколи раніше. Однак, історія свідчить, що така трансформація є, насправді, відродженням притаманних бібліотекам сутнісних функцій наукової установи, інформаційно-аналітичного центру, культурологічної інституції, навчального закладу тощо. Були часи, коли книгозбірні існували як структури, де поряд з формуванням фондів проводилися фундаментальні дослідження, отримували

лися вагомі теоретичні результати світового рівня, створювалися шедеври мистецтва, здійснювалася підготовка кадрів вищої кваліфікації.

Нині значно більшої уваги потребує проблема лінгвістичного забезпечення національної системи реферування як у теоретичному, так і практичному аспектах. До її розв'язання вкрай важливо залучати мовознавців, бібліотеко- і бібліографознавців та спеціалістів у галузі інформатики. Їх спільні зусилля мають бути спрямовані на вирішення питання інваріантності системи індексування документів у конкретній установі. Один з підходів до практичної реалізації цього принципу вимагає створення і включення до складу лінгвістичних засобів комплексу баз даних з інформацією про класифікаційні схеми, що використовуються в бібліотеках та інформаційних центрах. Формат записів у цих базах даних повинен мати структуру «класифікаційний індекс – словесне визначення – супутні терміни», а програмне забезпечення бази даних – підтримувати навігацію за ієрархією індексів. Певною мірою цей напрям фахівцями вже реалізується: пошуковий інтерфейс бази даних дає змогу проводити навігацію за трьома рівнями рубрикатора Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. Другий напрям передбачає створення удосконалених засобів морфологічного аналізу та граматичної нормалізації української лексики, які дають змогу формулювати пошукові запити мовою, наближеною до природної, тобто в його основу має бути покладено принцип інтелектуалізації засобів комп'ютерної лінгвістики.

Основним програмним забезпеченням національної системи реферування на сьогодні обрано ліцензійний безкоштовний пакет прикладних програм (ППП) CDS/ISIS, орієнтований на створення великих документних баз даних (до 16 млн записів) і пошуку інформації в них. Систему CDS/ISIS створено в ЮНЕСКО у відділі розроблення та використання програмного забезпечення для автоматизації її бібліотечних, архівних і документальних служб. Вона також поширюється серед організацій і установ держав-членів ЮНЕСКО. Нині існують версії CDS/ISIS для комп'ютерів з операційною системою UNIX, Windows і MS/DOS з можливістю роботи в локальних і глобальних інформаційних мережах. Система CDS/ISIS вже набула значного поширення в світі: кількість лише офіційно зареєстрованих установ перевищує 20 тис. Серед них більше тисячі наукових установ, кілька десятків національних бібліотек, міжна-

родні культурні, громадські та релігійні організації, бібліотеки й архіви в країнах Європи, Азії, Латинської Америки. Так, систему CDS/ISIS активно використовують ЮНЕСКО, Міжнародне агентство з атомної енергетики (МАГАТЕ), Лондонська Tute Gallery, низка міжнародних і державних програм (TERMNET POSTSEA та ін.), програми Європейської економічної спілки (ERASMUS, TEMPUS, COMMET). В Україні зареєстровано понад 100 користувачів цієї системи, серед яких: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Центральна наукова сільськогосподарська бібліотека УААН, Українська академія державного управління при Президентові України, Київський національний економічний університет, Національний аграрний університет, Український мовно-інформаційний фонд, Інститут програмних систем НАН України та ін. У CDS/ISIS є власна мова програмування високого рівня (CDS/ISIS Pascal), але користувач може написати необхідний йому програмний модуль будь-якою мовою програмування і з урахуванням певних правил включити його до складу системи. Остання є відкритою, вона побудована як інструментарій, котрий дає змогу легко адаптувати її до особливостей конкретної бібліотеки чи установи. Засобами CDS/ISIS без будь-яких доопрацювань реалізується клавіатурне й пакетне введення даних, їх формально-логічний і семантичний контроль, редагування, пошук інформації та видача знайденої інформації в потрібній користувачеві формі, вибіркове розповсюдження інформації, експорт/імпорт файлів у стандартному форматі. До позитивних якостей системи належить її повна відповідність міжнародним стандартам (підтримка MARC-сумісних стандартів, ISO-стандартів і протоколів передачі даних у локальних і глобальних комп'ютерних мережах).

Ставлення до бібліотечно-інформаційної діяльності як до товару, перехід до ринкових відносин у цій галузі значно полегшують вирішення питань соціально-культурологічної, економічної цінності функціонування бібліотеки. Образно кажучи – ця цінність отримує підтвердження споживачами грошима (держава як утримувач бібліотек теж є споживачем). Менеджмент у сфері інформаційних послуг – це цілеспрямований вплив на діяльність усіх працівників організації для успішного досягнення встановлених ними цілей у досить плінному середовищі шляхом продуктивного використання наявних ресурсів для більш ефективного виконання управлінських заходів. Бібліотечні уста-

нови ці функції виконували завжди, але вони визначали лише їхні соціальні та культурно-просвітницькі цінності й не були спрямовані на економічну ефективність. Бібліотечна діяльність і раніше належала до сфери послуг, які надавалися громадянам у розрізі соціальних пілг, гарантованих державою, і тому не потребували комерційного менеджменту та маркетингу. Нині держава утримує бібліотеки лише частково. Тому на порядок денний постають питання самофінансування для підтримки їх ефективної діяльності. Тактика маркетингу якраз і полягає у визначенні та формуванні виробничої діяльності з урахуванням поточної ринкової ситуації для забезпечення стійкого прибутку та активної поведінки споживача і зводиться до цілеспрямованого, свідомого регулювання процесу обміну інформацією [3]. Найлаконічніше та найвиразніше головну функцію бібліотеки на сучасному етапі сформулював японський фахівець Катогі (M. Catogi) – «це створення системи, яка, на наш погляд, дає змогу будь-якій особі отримати в будь-який час у будь-якому місці вітчизняні та зарубіжні документи і бібліографічну інформацію про них». Саме цим окреслюються параметри її виробничої діяльності – це збирання друкованих та інших вербальних матеріалів з подальшим бібліотечним опрацюванням, збереженням їх у каталогах, картотеках, бібліографічних посібниках та пов'язані з цим сервісні послуги. А її функція – задоволення потреб читачів (користувачів) через специфічний, опосередкований збут інтелектуальної продукції інших виробників, а точніше, закладених у ній знань, відомостей, інформацій, почуттів тощо, які, потрапивши до бібліотеки, стають її товаром і «продаються» споживачеві специфічними бібліотечними прийомами і методами.

Згідно з економічною теорією, бібліотека як виробнича структура належить до посередницько-збутового підприємства, а точніше – до посередницько-збутового підприємства, книгзбірня має складське господарство (книгосховища), виконує складські функції з накопичення та зберігання товарних запасів, формує торговельний асортимент (комплектування), готує товари для продажу (бібліотечне опрацювання та каталогізація), комплектує партії товарів (систематизація, розміщення фондів), рекламує їх (інформаційно-бібліографічна, виставкова діяльність, культурно-масові заходи) і «продає» (надає в оренду) їх споживачам. Крім того, частина бібліотечної діяльності є

суто виробничою, що поєднує в собі матеріальне виробництво з духовним. Результати цієї діяльності характеризуються цільовим характером і мають свої чітко виражені особливості та властиві лише їм закономірності порівняно з класичним товарним виробництвом і класичною посередницько-збутовою діяльністю – побутово-сервісне обслуговування, рекламна діяльність тощо. Виробником тут виступає бібліотекар, який, використовуючи специфічні засоби виробництва (книги, іншу інтелектуальну продукцію) та праці (людський мозок, технічні засоби), особливі, властиві лише цій діяльності, методи, способи, прийоми (аналітико-синтетичні, узагальнення та систематизації тощо), виробляє своєрідну інтелектуальну продукцію (бібліотечні каталоги і картотеки, бібліографічні покажчики, аналітико-оглядові й довідкові видання) для допомоги споживачам у задоволенні їх освітніх, науково-пізнавальних, соціальних та естетичних потреб. Причому, ця продукція часто виступає і товаром, і послугою одночасно. Наприклад, бібліографічний посібник є товаром як друковане видання, і – послугою як упорядкований перелік літератури на замовлення. Предметом праці бібліотекаря виступає читацька діяльність користувача, бібліографа – бібліотечні фонди на різних матеріальних носіях, комплектувальника – потік вербальної продукції на різних носіях. Продуктом праці є інформація та знання, отримані споживачами через орендні та бібліотечно-інформаційні послуги, спрямовані на просування до споживачів продукції інших виробників. Знаряддям – слово, мова (як усна, так і збережена на різних носіях). Результатом праці – соціокультурна компетентність особистості як комплекс знань і уявлень, вмій і навичок, традицій і ціннісних орієнтацій, отриманих через самоосвіту та особистий духовно-інтелектуальний розвиток шляхом споживання інтелектуальної продукції, тобто, її соціалізація.

У підприємстві дуже важливо прогнозувати і передбачати, що допоможе, а що стане на заваді досягненню поставленої мети. Для цього потрібно мати чіткий, спрямований на досягнення успіху, план дій. Такий план суттєво відрізняється від звичайного виробничого плану. Це своєрідна модель прибуткової діяльності підприємства. Він використовує всі напрацювання традиційного планування стосовно категорій ринкової економіки: бізнесу, конкуренції, маркетингу, стратегії фінансування, досягнення безбитковості і необхідного рівня рентабельності та якісного обслуговування споживачів. Такий план

називається бізнес-планом. Він комплексно відображає прибуткову виробничу діяльність суб'єкта через поглиблене планування технічної та функціональної якості продукції (товарів і послуг), а саме: її характеристики, технології виготовлення, ціни, способи просування, поширення і збуту. Планування розпочинається з визначення мети для кожного конкретного продукту чи послуги, на основі аналізу співвідношення попиту і витрат та очікуваного прибутку. На кожен товар чи послугу обов'язково складається технологічна карта і бюджет, до якого вводять усі без винятку витрати (як прямі, так і непрямі), пов'язані з його розробленням, виготовленням і збутом, визначається його собівартість та економічна ефективність. Неefективна й високозатратна продукція, як правило, до продукування не береться, якщо тільки вона не має унікальних споживчих властивостей, що дасть змогу реалізувати її за високими цінами [10].

Висновки

Нині розвиток цивілізації відбувається під величезним впливом глобального інформаційного суспільства, яке проголошує інформацію, знання та постійне самовдосконалення особистості рушійними силами суспільного прогресу. Настає якісно новий етап у розвитку процесів обміну інформацією. Інтенсивне впровадження та переплетення глобальних, локальних інформаційних мереж створює принципово нові засоби надання інформаційних послуг.

Інформація перетворилася на товар, ціна якого досить висока через використання в інформаційній сфері новітніх технологій. Інформаційні, комунікаційні послуги на сьогодні є найважливішими складниками сфери послуг. Їх продукування стало основним індикатором рівня соціального, економічного, політичного, духовного і культурного потенціалу суспільства.

Існуючі номенклатури інформаційних послуг наводять опис близько сотні різних їх видів за такими основними напрямками:

- аналітичний;
- патентно-ліцензійний;
- перекладацький;
- інформаційне і бібліотечно-бібліографічне обслуговування;
- обмін науково-технічними досягненнями, передовим досвідом і інноваціями;
- науково-технічна пропаганда і реклама;
- редакційно-видавнична діяльність;
- методична робота.

Останнім часом інформаційні послуги поповнилися послугами з комп'ютерного оброблення даних; професійні послуги, пов'язані з обслуговуванням інформаційних мереж; послуги і інформації, які надаються через комп'ютерні мережі.

Весь цей спектр послуг тією чи іншою мірою надається закладами освіти, культури та мистецтва, зокрема: інформаційними відділами вишів, бібліотеками всіх систем і відомств, музеїв тощо.

Нові економічні відносини змушують підприємства, установи і організації некомерційних галузей розширювати межі самофінансування, а поява конкуруючих установ, які генерують бази даних, забезпечують доступ користувачів до масивів інформації, здійснюють її підготовку і збут, різного роду служб, котрі спеціалізуються на поставках різноманітної інформації, зокрема інтерактивних служб, які виконують функції телекомунікаційного шлюзу до різних інформаційно-пошукових систем, вимагають від них перегляду своєї діяльності в бік комерціалізації і пошуку своєї ніші в ринковому процесі.

Аналіз сучасних інформаційних послуг дає змогу виявити деякі тенденції їх розвитку:

- кількість підприємств, зайнятих інформаційним бізнесом, зростає як за рахунок створення самостійних фірм, так і інформаційних служб великих комерційних структур у вигляді відділів або самостійних суб'єктів підприємницької діяльності;
- зростає заінтересованість провідних зарубіжних фірм у сфері інформаційних послуг, що веде до заповнення інформаційного вакууму, який склався в Україні. Про це свідчить, зокрема, відкриття представництв таких компаній, як Dun & Breadstreet, KPMG, Price Waterhouse, PeopleNet та ін.;
- розширюється спектр послуг, які надаються інформаційними підприємствами.

Підвідомчі інформаційні центри і служби, довідково-бібліографічні відділи через брак фінансування змушені або згорти свою діяльність, або шукати шляхи продажу своєї інформаційної продукції, тобто вступати в бізнесові відносини зі споживачами. Не знаючи основ маркетингу ціноутворення, багато інформаційних підрозділів галузі культури, мистецтва і освіти зупинилися на роздоріжжі у своєму поступі, вилучивши з обігу найбільш трудомісткі і фінансово витратні послуги і продукцію, законсервувавши свої інформаційні ресурси «до кращих часів». А «кращі часи» можуть настати лише за умови, коли ці підрозділи вважатимуть себе не додатком уп-

равлінського процесу, а бізнесовим, діловим партнером галузевих управлінських структур і споживачької аудиторії, шукатимуть і знаходитимуть споживачів своїх інформаційних продуктів і послуг. Така позиція допоможе зміцнити свою матеріально-виробничу базу, залучити до інформаційної роботи науковців і гідно оплачувати їх працю. Це відразу ж відіб'ється на якості, а відтак і на товарній цінності інформаційної продукції.

Особливо це стосується бібліотек, які споконвічно виконували інформаційну функцію. Підвищення ролі бібліотек, їхніх довідково-інформаційних служб у процесі інформатизації суспільства є закономірною необхідністю. Володіючи величезними інформаційними ресурсами у вигляді різних фондів, каталогів та картотек і, по суті, виступаючи банками знань, маючи кваліфікованих спеціалістів, які вміють формувати інформаційні банки і бази, можуть зібрати цілісну інформацію з фрагментів і створити нову, організувавши її так, щоб споживачеві було зручно з нею працювати, бібліотеки просто зобов'язані очолити інформаційний бізнес для широких верств населення і спеціалістів різних галузей науки і практики. На заваді цьому стає лише їхня некомпетентність у питаннях організації, ведення малого бізнесу, маркетингу інформаційної продукції і відсутність умінь виживати в умовах жорсткої конкуренції. Для зміни ситуації потрібно зовсім небагато – переглянути традиційну роль бібліотеки як некомерційної установи та шукати шляхи просування її інформаційних продуктів та послуг до тих, хто їх конче потребує і згоден за них платити.

Впровадження в Україні передових надбань сучасного менеджменту інформаційних послуг дасть змогу забезпечити позитивні зміни в життєдіяльності кожної людини і суспільства загалом, а саме:

- підняти рівень захисту прав і свобод людини та її добробуту, активізувати участь громадян в управлінні державою, сприяти розвитку демократії;
- підвищити конкурентоспроможність України, ефективність державного управління, продуктивність праці в усіх сферах економіки, рівень інформаційної безпеки людини, суспільства, держави, ступінь розвитку інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, зокрема українського сегмента Інтернету;
- забезпечити перехід вітчизняної економіки до моделі науково-технічного та інноваційного розвитку, збільшити частку наукомісткої продукції, сприяти якості та доступності послуг освіти, науки, культури, охорони здоров'я за ра-

хунок упровадження інформаційно-комунікативних технологій;

- розширити можливості людини отримувати доступ до національних та світових інформаційних електронних ресурсів;
- створити нові робочі місця, поліпшити умови життя і праці громадян;
- чітко окреслити нормативно-правові засади формування інформаційного суспільства, значно прискорити динаміку цього процесу.

Список використаної літератури

1. *Гиляревский Р. С.* Электронные издания в библиотеке : проблемы и пути их решения // Библиотечное дело и проблемы информатизации общества : тез. докл. междунар. научн. конф. ; Москва 27–28 апреля 1999 г. – М., 1999. – С. 17–19.
2. Державна програма розвитку діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на 2005–2010 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1085 // Офіційний вісн. України. – 2004. – № 34. – С. 29. – Ст. 2253.
3. *Каратигін С. В.* Бази даних : найпростіші засоби опрацювання інформації; системи управління базами даних. – М. : АБФ, 1995.
4. *Коннолли Т., Бегг К., Страчан А.* Базы данных : проектирование, реализация и сопровождение. – М. : «Вильямс», 2001. – 1112 с.
5. *Крейнер С.* Библиотека избранных трудов о бизнесе: книги, сотворившие менеджмент / пер. с англ. – М. : ЗАО Олимп-Бизнес, 2005. – 355 с.
6. *Лебедівський В. А.* Виступ на Парламентських слуханнях з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні 21 вересня 2005 р. // Матеріали Парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні. – К. : Секретаріат Верховної Ради України, 2005. – С. 40–42.
7. *Макаренко Є. А.* Інформаційне суспільство, політика, право в програмній діяльності ЮНЕСКО : монографія. – К. : Наша культура і наука, 2000. – 384 с.
8. *Омельчук В. Ю.* Національна бібліографія України: тенденції розвитку, проблеми розробки // Бібл. вісн. – 1995. – № 5. – С. 1–13.
9. Ухвалений Радою Міністрів Закон про утворення Фонду «Національної Бібліотеки Української Держави» // Держ. Вісн. – 1918. – № 32. – С. 2.
10. *Чепуренко Я. О.* Державне забезпечення системи обов'язкового примірника творів друку України : етапи розвитку / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 1998. – 69 с.
11. *Чубатенко О.* Інформаційні технології – майбутнє України // Дзеркало тижня. – 2001. – 6 січня.
12. *Щедролосьєв Д. Е.* Использование слабоструктурированной модели данных при построении открытых информационных систем // Вісник Херсонського державного технічного університету. – 2001. – № 3 (12). – С. 327.

Мілена Петрова,

ст. викладач КНУКіМ

Роль інформаційно-комунікаційної системи управління у моделюванні пріоритетних напрямів діяльності сучасної бібліотеки

У статті розглядається концептуальна модель інформаційно-комунікаційної системи управління бібліотекою (ІКСУБ) та визначаються її зв'язки з об'єктом управління. Проаналізовано, структуровано обсяги первинної (внутрішньої і зовнішньої) та вторинної (нормативно-розпорядчої і аналізаторно-прогностичної) інформації, яка використовується в управлінні бібліотекою. Визначено, що у дослідженні та концептуальному моделюванні управління формуванням електронних ресурсів значну наукову і практичну цінність становить архетипне бачення проблем, а також використання системного когнітипу, доповненого конвергентним підходом.

Ключові слова: управління, формування електронних ресурсів, концептуальна модель, інформаційно-комунікаційна система управління, системний архетип, системний когнітип, конвергентність.

The article is dedicated to the problem of system management priorities of the library, and the most important among them nowadays is the formation of electronic resources. We propose a conceptual model of information and communication library management (CMI-CLM) and determine its relationship with the subject to management. We have analyzed and structured volumes of primary (internal and external) and secondary (law-administrative and analyzing-predictive) data to be used in library management. We have determined that the scientific and practical value in the study and the conceptual modeling of the formation of electronic resources and significant prospects provides archetype vision of problems while using the system of cognitype complemented by convergent approach, that provides the necessary conditions for comparison and convergence for the process of management problems solving .till the intended effect.

К е у в о р д с: management, the formation of electronic resources, a conceptual model, the information and communication management system, the system archetype, the system cognitype, a convergence.

Нові пріоритети у діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства зумовили потребу удосконалення та оновлення її системи управління. Процес інформатизації з його небувалим розмахом та динамікою сприяв збільшенню світових обсягів знань на початок ХХІ ст. у 250 разів, а з 1991 р. вони щорічно подвоюються. За таких умов саме світова бібліотечна мережа, на думку фахівців, є найбільш підготовленою, і тому найбільш ефективною, інфраструктурою, яка здатна модифікувати і великою мірою інтенсифікувати процес інформатизації суспільства [3].

Отже, своєчасне вирішення завдань, пов'язаних із впровадженням нових технологій у практику роботи з електронними бібліотечно-інформаційними ресурсами та використанням інновацій в інформаційній сфері, є невід'ємною умовою успішного функціонування сучасних бібліотек. Важливим чинником забезпечення їх ефективної діяльності є створення інформаційно-комунікаційної системи управління, яка сприятиме розробленню та реалізації моделей пріоритетних напрямів функціонування.

Актуальність означеного завдання зумовлена необхідністю вирішення наявних суперечностей, які накопичились останнім часом у бібліотечній практиці. Одним із найбільш важливих напрямів роботи бібліотеки в сучасних умовах є формування електронних ресурсів, соціальна значущість яких постійно зростає, водночас загострюється проблема забезпечення системного управління ними. Виникає необхідність визначення пріоритетів комплектування та використання електронних ресурсів відповідно до сучасних запитів користувачів на фоні обмежених можливостей щодо впровадження техніко-технологічних і комунікаційних засобів. Брак управлінського досвіду в організації формування електронних ресурсів актуалізує потребу створення концептуальних засад вирішення цієї проблеми в бібліотекознавстві шляхом розроб-

лення власних управлінських структур і моделей з врахуванням специфіки функціонування бібліотеки в умовах інформатизації.

Нині перед українськими бібліотеками постає кардинальне завдання – забезпечити ефективне управління інформаційними ресурсами з метою надання доступу до віддалених інформаційних масивів і максимально повного задоволення інформаційних потреб користувачів. На думку відомого фахівця бібліотечної справи В. Дригайла, суть бібліотеки майбутнього – це управління знаннями, тому необхідно осмислити й прийняти як основну тенденцію в інформаційному світі – умову комплектування фондів бібліотек усіх рівнів новими книгами, матеріалами і документами як у звичайному, так і в електронному форматах [2, 7].

Теоретичні засади організації і техніки управління бібліотекою були закладені відомими вченими-бібліотекознавцями Л. Хавкіною, О. Чубар'яном, І. Фрумїним. На жаль, упродовж ХХ та на початку ХХІ ст. проблеми управління бібліотекою досліджувались не досить активно. Найбільш ґрунтовно цією проблематикою займалися українські і російські вчені: А. Ванєєв, І. Давидова, В. Дригайло, В. Льганасєва, М. Карташов, Л. Петрова, М. Слободяник, Ю. Столяров, І. Сулова, Н. Тюліна. Вивчення окремих аспектів управління формуванням бібліотечно-інформаційних електронних ресурсів опікувались О. Баркова, Т. Батурина, Н. Васильченко, В. Горовий, Л. Костенко, Т. Лигун, Т. Майстрович, І. Павлуша, А. Соляник, Ю. Столяров, В. Терезин, Г. Шемяєва та ін.

Успішне здійснення управління в сфері формування електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів є досить складним завданням. Справа у тому, що формування електронних ресурсів – це складник загального процесу формування фондів бібліотеки, пов'язаного з напрямками і пріоритетами її діяльності, статусом і станом фінансування, профілем комплектування і обсягом фондів, рівнем комп'ютеризації і програмного забезпечення, контингентом користувачів і їхніми інформаційними потребами, іншими параметрами, які визначають унікальність бібліотечного закладу. Важливо мати чітке уявлення про основні параметри бібліотеки: місію і цілі діяльності, організаційно-функціональну структуру, місце системи управління у загальній структурі організації, а також особливості зовнішніх і внутрішніх комунікацій.

Відомо, що управління організаціями ґрунтується на більш-менш однакових принципах, методах і

способах. Але для того, щоб адаптувати їх до особливостей конкретної бібліотеки, потрібно застосувати беззаперечний інструмент вирішення організаційно-управлінських завдань – науковий метод моделювання.

Одним із перших ґрунтовне розроблення можливостей застосування моделей у дослідженнях бібліотечного фонду здійснив відомий бібліотекознавець Ю. Столяров. Він запропонував моделювати бібліотечний фонд поетапно, зазначивши, що при необхідності, в модель можна вносити корективи, обумовлені результатами використання фонду, відмова абонентам, а також змінами в соціально-економічному і культурному розвитку контингенту абонентів, у бібліотечній ситуації регіону [6].

Переваги моделювання полягають в тому, що будь-яка модель – це спосіб перетворення вхідної інформації у вихідну, а також можливість здійснення аналітичної роботи та прогнозування. Моделювання виступає методом аналізу певних ситуацій, подальшої перевірки можливої реалізації потрібних рішень та оцінки наслідків їхнього прийняття, що є досить ефективним при вирішенні завдань управління. Отже, моделі – це допоміжний інструмент для інформаційного забезпечення управлінської діяльності [1].

У сфері управління, де визначальним чинником успішного розвитку організації є своєчасне, науково обґрунтоване та виважене прийняття рішень, роль одержуваної інформації важко переоцінити. Саме тому інформаційні моделі управління є досить ефективним способом вивчення навколишнього середовища, адже вони дають змогу визначити наслідки можливих дій, рішень. Сьогодні існує багато методів побудови різних моделей та спеціальних алгоритмів вирішення управлінських завдань за допомогою наукового методу моделювання.

Так, на переконання В. Годіна і І. Корнєєва, моделі є важливим допоміжним інструментом для інформаційного забезпечення управлінської діяльності. Для підтвердження цього висновку науковці запропонували схему поетапної діяльності, яка демонструє поетапний процес моделювання управлінської діяльності для подальшого вирішення управлінських завдань. Вона передбачає такі кроки: реальний об'єкт – побудова моделі об'єкта – вивчення властивостей об'єкта та варіантів вирішення завдань – побудова алгоритмів вирішення управлінських завдань – управлінська діяльність [1].

Моделювання управління формуванням електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів є складним процесом, він має свою характерну спе-

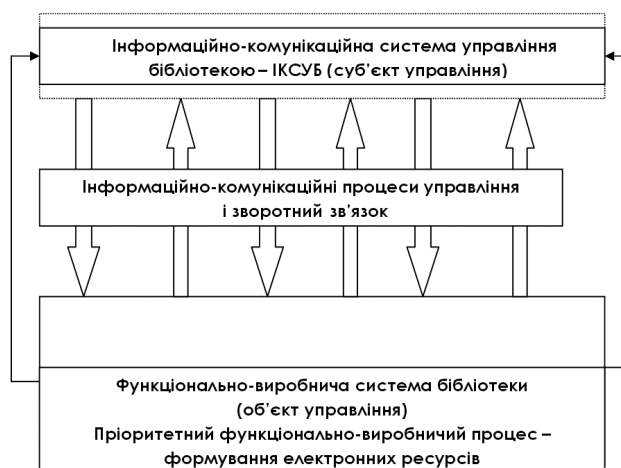
цифіку. Перш за все, ця проблема має розглядатися у контексті загальносистемного підходу до бібліотеки як складної соціально-інформаційної інституції, котрій притаманна функція управління. Остання й забезпечує збереження та розвиток основних її властивостей відповідно до суспільної місії, цілей і завдань. Водночас, вирішення проблеми моделювання процесу управління формуванням електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів є прерогативою окремої структури та повинно реалізовуватись безпосередньо в рамках системи управління бібліотекою. На практиці моделюванням в багатьох організаціях займаються спеціально визначені структурні підрозділи: інформаційно-аналітичні відділи, служби контролінгу, якості та надійності, маркетингу тощо.

Так, саме управлінська система бібліотеки реалізує життєво важливу для управління функцію: регулювання, коригування та організації. Її виконання забезпечується окремими специфічними елементами, сукупність яких і утворює систему управління. На практиці вона часто ніби повторює загальну структурно-функціональну організацію бібліотеки, що є раціональним і логічним підходом до реалізації основних її функцій за допомогою управлінського впливу. Вектор управлінського впливу дає змогу стабілізувати діяльність бібліотеки та визначити пріоритети розвитку, підтримуючи динамічну рівновагу із зовнішнім середовищем; націлити на досягнення пріоритетної мети, зберігаючи специфіку якісної визначеності функціонування; формувати бібліотечні фонди, враховуючи сучасні інформаційно-комунікаційні потреби користувачів; удосконалювати систему обслуговування користувачів, задовольняючи широкий спектр їхніх запитів на основі врахування бажаних форм надання інформації.

Процес управління є постійною, безперервною, свідомою діяльністю системи управління. Він має циклічний характер. Його дія спрямовується на розроблення планів, заходів, проектів, ідей для реалізації цілей функціонування бібліотеки. Вплив системи управління на об'єкт управління найчастіше має вигляд координації, узгодження, регулювання, вибору оптимального варіанта діяльності структурних підрозділів чи окремих працівників бібліотеки.

Між керуючою та керованою системами постійно відбуваються інформаційно-комунікаційні процеси, що мають двосторонній характер. Як об'єкт, так і суб'єкт управління є одночасно і джерелом інформації, і її отримувачем. Значимо, що інформаційні комунікаційні системи управління мають складну структуру: від прямого інформаційного зв'язку із зовнішнім середовищем, зокрема потоком директивної інформації, яка трансформується в суб'єкті управління в результаті логіко-розумової діяльності (згідно з обраними цілями, наявними ресурсами і технологіями) та визначає майбутній стан бібліотеки, до зворотного інформаційного зв'язку, котрий відображає стан діяльності об'єкта управління, його структурних підрозділів та одночасно свідчить про дієвість і ефективність прийнятих рішень.

Таким чином, в сучасних умовах система управління має інформаційно-комунікаційний характер. Він проявляється як на рівні управління бібліотекою загалом, так і на окремих напрямках її діяльності. Зазначене підтверджує, що на сьогоднішній день фактично вже сформувалась інформаційно-комунікаційна система управління бібліотекою (ІКСУБ). Нині вона потребує свого ґрунтового осмислення, визначення, підтримки та впровадження в практику як найбільш ефективною в сучасному інформаційному середовищі. На рисунку представлено концептуальну модель ІКСУБ у складі бібліотеки як суб'єкта управління, що демонструє інформаційно-комунікаційні зв'язки з об'єктом управління.

Концептуальна модель інформаційно-комунікаційної системи управління бібліотекою (ІКСУБ) та її зв'язки з об'єктом управління

Розроблення моделі управління формуванням електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів повинно забезпечуватися ІКСУБ та визнаватися нею як пріоритетний напрям управління бібліотекою, ґрунтуватися на беззаперечному факті, що елект-

ронні ресурси – це актуальний складник загально-го бібліотечного фонду, який сприяє розвитку бібліотеки та підвищує її імідж.

Використовуючи концептуально загальні принципи управління в бібліотечно-інформаційній сфері для здійснення управлінських процесів у конкретній бібліотеці, потрібно враховувати важливість інформації, зокрема, її отримання, перетворення, використання, згідно з прийнятою технологією управління. В ІКСУБ використовується значний обсяг інформації: первинної і вторинної. Первинна інформація, що надходить до ІКСУБ, структурно поділяється на внутрішню і зовнішню.

Внутрішня інформація охоплює сукупність таких основних відомостей:

- про результати діяльності бібліотеки (основні показники);
- про бібліотечний персонал;
- про стан реалізації та ефективність внутрішніх технологічних циклів та напрямів діяльності;
- про стан матеріально-технічної бази;
- про наявні проблеми в організації діяльності.

Зовнішня інформація містить відомості:

- про законодавство, нормативно-правові акти, відомчі розпорядження;
- про інформаційно-комунікаційні потреби читачів, користувачів;
- про постачальників (документів, обладнання, техніки і технологій);
- про інновації в бібліотечно-інформаційній сфері та суміжних сферах;
- про нові технології та можливості їх запровадження в бібліотеці;
- про стан підготовки майбутніх фахівців (для подальшої роботи в бібліотеці);
- про партнерів та конкурентів.

Вторинна інформація фактично є результатом (проміжним чи остаточним) перетворення первинної інформації в процесах управління, тобто результатом діяльності ІКСУБ. У свою чергу, цю інформацію можна класифікувати як нормативно-розпорядчу та аналізаторно-прогностичну.

Нормативно-розпорядча інформація включає:

- накази і розпорядження по бібліотеці;
- стратегічні, поточні і оперативні плани і заходи;
- проекти і програми;
- технології, процедури, нормативні вимоги, правила виконання певних операцій і дій.

Аналізаторно-прогностична інформація охоплює:

- аналіз діяльності бібліотеки та її структурних підрозділів;
- відомості про результативність комунікацій та

взаємозв'язки між основними характеристиками внутрішнього середовища книгозбірні;

- узагальнюючі відомості та оцінку стану діяльності бібліотеки;
- розроблення прогнозів і пріоритетів її розвитку.

В процесах управління аналізаторно-прогностична інформація трансформується в реальну оцінку наявного стану бібліотеки та напрямів її діяльності. Вона ґрунтується на висновках, отриманих у результаті оброблення зібраних даних. Саме ця інформація дає змогу ІКСУБ аналізувати ефективність взаємозв'язків між основними характеристиками внутрішнього бібліотечного середовища та визначати оптимальну координацію і кооперацію дій з реалізації окремих напрямів діяльності в ході досягнення поставлених цілей і пріоритетів.

У свою чергу, аналіз і оцінка наявного стану діяльності бібліотеки та її структурних підрозділів дає можливість прогнозувати їх майбутнє шляхом розроблення прогностичних моделей, що ґрунтуються на оціночному прогнозуванні, на результатах порівняння реальної (фактичної) інформації та прогнозованої. Отже, аналізаторно-прогностична інформація є базовим складником більшості управлінських рішень в ІКСУБ, які приймаються. Провідне її місце зумовлюється тим, що формується вона в результаті ґрунтового аналізу та оцінювання, розрахунків, статистичних даних, логіко-розумових висновків керівника бібліотеки та його професійного досвіду. Водночас, варто пам'ятати, що вирішення проблеми (за умови вчасного отримання необхідної інформації та її структурування) на 80 % залежить від керівника, а побудова моделі лише прискорює процес прийняття ним управлінського рішення, надає впевненості у правильності обраної стратегії.

Важливим чинником підвищення ефективності та удосконалення діяльності ІКСУБ є здійснення системного аналізу як бібліотеки загалом, так і її структурних підрозділів зокрема, на основі системного архетипу, який розуміється як початковий, формальний прообраз, певна ідея [4]. Його сутність полягає в спрощеному розумінні проблемної ситуації, що склалася, з обов'язковим виділенням у ній головного. Системні архетипи накопичуються як досвід роботи, осмислена закономірність подій. Згодом вони формуються в набір архетипів певних ситуацій, знання про які допомагає керівнику ідентифікувати проблеми, оцінювати внутрішню і зовнішню ситуації та швидко знаходити правильне управлінське рішення. Архетипні уявлення про управлінські ситуації дають

змогу в реальній практиці оперативно визначати як кількісні, так і якісні чинники, що впливають на розвиток певного процесу.

Наприклад, у ході дослідження проблем управління формуванням електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів серед основних чинників, які впливають на вибір рішення, фахівці називають: наявний рівень доступу до ресурсів, інтелектуальну власність, рівень потреб користувачів в електронних послугах бібліотеки, оперативність виконання запитів, якість надання послуг, стан управління цим актуальним напрямом, рівень довіри до керівництва, мотивацію до нововведень тощо. Можливості архетипного уявлення про проблему управління формуванням електронних ресурсів сприяють вибору моделі управління, яка є найбільш адекватною ситуації, що склалася, та може підвищити якість управління цим важливим напрямом діяльності. На думку науковців, у сучасних умовах динамічних змін саме архетипне бачення проблем стає ефективним засобом реалізації управлінських рішень [4].

Водночас варто враховувати, що системний архетип взаємопов'язаний з людиною-керівником, котрий приймає рішення, і об'єктом управління, котрий потребує удосконалення. Отже, здійснюючи системний аналіз з метою подальшого прогнозування розвитку бібліотечної діяльності та вибору систем підтримки управлінських рішень, доцільно використовувати й можливості системного когнітипу, зокрема когнітивного (пізнавального) моделювання. Його переваги полягають, насамперед, у тому, що він сприяє поглибленому розумінню ситуації керівником, надає можливість концептуально уявити процес прийняття управлінського рішення. В якості основного конструкту системного аналізу системний когнітип може бути двох видів: збіжний (конвергентний) та розбіжний (дивергентний) [5].

При дослідженні управління формуванням електронних ресурсів конвергентний когнітип забезпечує необхідні умови для зіставлення та приведення процесу вирішення проблеми до бажаного результату, коли цілі ще не досить чітко визначені. У процесі застосування конвергентного когнітипу важливими є ідентифікація і формалізація проблемної ситуації, що створюють необхідні умови для практичного вирішення проблеми. Фахівці з теорії управління розглядають конвергентність як забезпечення умов для стійкого спрямування інформаційних процесів до визначених цілей. Відповідно й інформаційні системи, які

його враховують, – це конвергентні системи управління та прийняття рішень [5].

Отже, використовуючи можливості конвергентного когнітипу, керівництво бібліотеки повинно структурувати наявну інформацію для планомірного і стійкого спрямування вирішення складних управлінських завдань відповідно до визначених цілей. Зокрема, необхідно відокремити один від одного цілі, засоби і дії; визначити головну ціль, внутрішні і зовнішні цілі; множини засобів розділити на кінцеву кількість частин; контролювати всі аспекти вирішення проблеми, порівнюючи цілі і засоби; не випускати із поля зору незначні чинники тощо [5].

Названі підходи можуть найбільш ефективно впроваджуватися в межах повноважень ІКСУБ шляхом безперервної планомірної і свідомої діяльності, що має циклічний характер та спрямовується на розроблення концепцій, стратегій, моделей, планів, заходів, проектів, інновацій, нових ідей. Реалізація комплексної функції управління ІКСУБ у моделюванні концептуальних підходів до управління формуванням електронних ресурсів як пріоритетного напрямку діяльності бібліотеки забезпечить її стабільну роботу, сприятиме досягненню визначених цілей та збереженню специфіки її діяльності відповідно до суспільної місії, удосконаленню процесу формування бібліотечних фондів на основі врахування сучасних інформаційно-комунікаційних потреб користувачів та задоволення широкого спектру їх запитів як щодо традиційних, так і електронних форм надання інформації.

Список використаної літератури

1. *Годин В. В.* Информационное обеспечение управленческой деятельности : учебник / В. В. Годин, И. К. Корнеев. – М. : Мастерство ; Высшая школа, 2001. – 240 с.
2. *Дригайло В. Г.* Основы организации работы библиотеки вуза : научно-практическое пособие / В. Г. Дригайло. – М. : ЛИБЕРЕЯ-БИБИНФОРМ, 2007. – 624 с.
3. *Зайцев В. Н.* Библиотеки – сердце информационного общества / В. Н. Зайцев // Библиотека. – 2004. – № 4. – С. 4–7.
4. От архетипов к когнитивам в менеджменте / С. С. Бачурина, В. И. Максимов, Е. Г. Мальшева, А. Н. Райков // Информационное общество. – 2001. – Вып. 6. – С. 26–30.
5. *Райков А. Н.* Конвергентное управление и поддержка решений / А. Н. Райков. – М. : Издательство ИКАР, 2009. – 245 с.
6. *Столяров Ю. Н.* Библиотечный фонд : учебник / Ю. Н. Столяров. – М. : Издательство «Книжная палата», 1991. – 271 с.

Володимир Попик,

перший заступник генерального директора НБУВ,
канд. іст. наук

Формування вітчизняних ресурсів біографічної інформації: від витоків Національного відродження до здобуття Україною незалежності

У статті проаналізовано розвиток вітчизняних ресурсів історико-біографічної інформації від часів піднесення процесів Національного відродження у 40-х роках XIX ст. і до здобуття Україною незалежності.

Ключові слова: ресурси історико-біографічної інформації, біографічні словники, енциклопедії, біобібліографія, Національне відродження.

The article reveals development of national historical and biographical information sources from the period of National revival (the 40-ies of the 19thc.) til the time of independence.

К е у о р д с: resources, historical and biographical information, biographical dictionaries, encyclopaedia, biobibliography, National revival.

У попередніх випусках «Бібліотечного вісника» опубліковано статті, присвячені раннім етапам формування ресурсів біографічної інформації на східноєвропейських землях [37] та становленню української довідкової біографіки від Козацької доби до витоків Національного відродження [38]. Продовжуючи досліджувати цю тему, автор нині ставить собі за мету проаналізувати головні тенденції розвитку вітчизняних біографічних ресурсів упродовж наступних майже півтораєта років. Хронологічні межі даного дослідження – від другої третини XIX ст., позначеної першими відчутними паростками зростання модерної національної свідомості й українського національного руху, і до часів «перебудови» 80-х років XX ст. – передодня становлення суверенної Української держави.

Вибір такого часового діапазону вимагає пояснення. З погляду дослідника-біографіста, об'єднуючим стрижнем для кількох суттєво відмінних між собою історичних епох був розвиток вітчизняної біографічної, насамперед, довідкової біографічної справи як такого спрямування української гуманітаристики, котре мало велике значення для піднесення національно-патріотичного руху, духовного і інтелектуального зростання суспільства, боротьби за національно-державне самоствердження. У зовсім іншій площині, з погляду книгознавства й історії еволюції довідково-інформаційних ресурсів, цей тривалий період був в Україні часом становлення й найвищого піднесення усіх форм і жанрів друкованої довідкової біографіки, котрі з висоти сучасної інфор-

маційної революції сприймаються вже як класична спадщина. До них належать, насамперед, збірки біографічних нарисів, довідники, словники, енциклопедії, генеалогічно-біографічні зводи, біобібліографії, продовжувані серії біографічних видань.

Докладне вивчення вітчизняної довідкової біографіки XIX–XX ст. необхідне перш за все для того, щоб повніше осягнути досвід дослідницької, систематизаторської та видавничої роботи у цій галузі у всіх його різноманітних формах і виявах, методичних і організаційних здобутках, невирішених проблемах. Адже надбання в цьому напрямі виступають тим підґрунтям, на якому нині розвиваються зусилля науковців, видавців, бібліотечних та інформаційних установ зі збирання, упорядкування, оприлюднення історико-біографічної та сучасної персоналістичної інформації, забезпечення нею зростаючих потреб освіти, науки, культури, задоволення індивідуальних запитів читачів та користувачів електронних мереж.

Одразу зазначимо, що на відміну від більш ранніх періодів, розвиток української біографіки, довідкової біографічної справи зокрема, починаючи від 40–50-х років XIX ст. (тобто від моменту, коли вітчизняна біографіка почала поволі ставати в рівень з модерною європейською наукою, освоюючи вироблені нею методологічні принципи і видавничі форми), й до нашого часу, висвітлений в історичній, літературознавчій, книгознавчій та бібліографознавчій літературі зі значно більшою повнотою. Існує навіть тенденція вести відлік історії вітчизняної довідкової біографіки саме від цього рубежа. У роки незалежності України з'яви-

лося чимало праць, де знайшли відображення, з різних сторін, історія та досвід української довідкової, насамперед енциклопедичної та словникової біографіки [42, с. X–XVI, 1–4]. Спеціально ці проблеми докладно висвітлювалися у серії праць науковців Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) : В. С. Чишка [52], Н. І. Любовець (Мельник), О. М. Яценка, Т. В. Куриленко [16; 17], В. І. Попика [36]. С. М. Ляшко опубліковано низку праць монографічного характеру [22; 23; 24]. Окремі важливі проблемно-тематичні аспекти окреслені також у історичних, бібліотечознавчих, книгознавчих дослідженнях і біобібліографічних публікаціях інших авторів, зокрема, Н. І. Черниш, [51] М. І. Гончаренко, [5] Т. І. Ківшар [15]. Об'єктом їх дослідницьких інтересів була історія, методологічні та прикладні методичні засади підготовки, насамперед, біографічних словників, біографічних частин енциклопедій, типологічно подібних до них видань, а також біобібліографічних покажчиків.

Нааявність ґрунтовних праць звільняє нас від необхідності повторювати загальноновизнані нині теоретичні положення, наводити ретельно проаналізовані фахівцями (насамперед В. С. Чишком, С. М. Ляшко) фактичні дані. Своє завдання за таких умов автор вбачає радше у переосмисленні теоретичних підходів та оцінок, уточненні та доповненні викладеного у працях попередників, у розстановці нових смислових акцентів, розширенні меж предмета досліджень. Останні, як це було показано у цілій низці наших попередніх публікацій, не мусять охоплювати лише енциклопедичну та словникову біографіку. Обшири ресурсів довідкової біографічної інформації, як ми нині їх розуміємо з висоти новітньої інформаційної революції, і в минулому, у своїй історичній ретроспективі, були значно більшими. Вони охоплювали цілий комплекс друкованих та рукописних джерел. Для мети нашої роботи важливо вийти за межі традиційного проблемно-тематичного діапазону і окреслити всю сукупність досліджень, матеріалів та публікацій, які в сумі своїй становлять напрацьований упродовж півтора десятиріччя ресурс біографічної інформації, спеціально підготовленої для швидкого і зручного довідкового ужитку.

Вирішення такого дослідницького завдання дає змогу, по-перше, повністю «інвентаризувати» всі суттєво важливі різновиди інформаційних масивів, які можуть у наш час і на перспективу слугувати подальшому розвитку друкованих та електронних інформаційних ресурсів біографічної інформації. По-друге, по-новому осягнути досвід здійсненої ба-

гатьма поколіннями дослідників і видавців, бібліографів і архівістів роботи у всьому його суперечливому – позитивному і негативному вимірах.

Раніше автор вже наголошував, що стосовно другої чверті XIX ст. слід говорити зовсім не про *генезу* української довідкової біографіки, а про піднесення її на більш високий рівень, освоєння нових форм систематизації і подання даних, тобто – про початок вже третього, рахуючи від давньокиївських часів, періоду її послідовного розвитку, який органічно ґрунтувався на здобутках попередніх епох [38].

Цей поступ не був таким швидким і успішним, як, наприклад, у державницьких народів. Слід звернути увагу на те, що в українській біографіці XIX – початку XX ст., зокрема і у довідковій, поряд існували відмінні за своїми ідейними засадами спрямування – ті, що продовжували тривалий час розвиватися в руслі монархічних ідей «россизму», «триєдності російського народу», слов'янофільства на східних землях; старорусинства і москвофільства на Західній Україні, й ті, що поступово утвердилися на позиціях самостійного національно-усвідомленого культурного, інтелектуального самовизначення та мають у наш час власне українське державницько-патріотичне продовження. З погляду на історичну обумовленість такої ситуації тривалим бездержавним становищем України, а отже, значним ступенем інтеграції її суспільства в політичний і культурний простір інших національно-державних організмів, набуток українських дослідників-біографістів, видавців не слід розділяти на «патріотичний» і «непатріотичний» – весь він історично є частиною української культури і науки, виявом складності і суперечливості національного поступу нашого суспільства. Більше того, впродовж тривалого часу різні спрямування розвивалися дуже тісно, переплітаючись між собою.

Проявами цього були і участь українських вчених у підготовці «загальноросійських» словників, енциклопедій, які вимагали використання певної офіційно прийнятої термінології, застосування специфічних тлумачень та оцінок; і видання в самій Україні праць, свідомо або й вимушено, іноді суто зовні, позначених «імперськими» ідеями, лояльністю до самодержавства; і неможливість обходитися без того інтелектуального потенціалу, теоретичних напрацювань і методичних рішень, а разом з ними – й штампів та стереотипів у галузі власне історико-біографічної науки, видавничої практики, які були витворені у провідних російських центрах.

Пошуки українською біографікою власного спрямування, яке б відповідало політичним і культур-

ним ідеалам освічених прошарків суспільства, були пов'язані, насамперед, зі зверненням дослідників до героїчних образів минулого – символу боротьби за національне самоствердження. Це яскраво виявилось вже у біографічних студіях І. І. Срезневського, Д. М. Бантиша-Каменського, М. О. Максимовича у першій половині XIX ст., знайшло продовження у ґрунтовних нарисах М. І. Костомарова про визначних діячів Давньоруської та Козацької доби. Оцінюючи останні як блискучі за формою і суворі за реалізмом, критичністю погляду, В. С. Чишко звернув увагу на принципове відстоювання М. І. Костомаровим права українців самостійно визначати героїв своєї національної історії і давати оцінку їх діянням [52, с. 108–109]. Українська патріотична біографіка послідовно утверджувала власний тип героя-борця, сильної і самодостатньої особистості, різко не схожої на центральні постаті «імперської» біографічної літератури. Це мало вирішальне значення для всього подальшого розвитку історичного, літературно-художнього та довідкового спрямувань української біографічної справи. Проте, ці ж обставини зумовили занадто тривалий рух української біографіки у рідчизні романтизму, помітну консервацію у ній жанрів розвідки, популярного історико-літературного нарису на шкоду тим, суто науковим, формам, які на той час вже остаточно утверджувалися в європейській науці.

З середини XIX ст. і до самого його завершення першочерговим завданням українських дослідників-біографістів залишалося «збирання імен» – виявлення, систематизація і введення до наукового і суспільного обігу документів, матеріалів, зокрема з історії та генеалогії окремих відомих родин, написання перших біографічних розвідок про широке коло вітчизняних діячів. Необхідність зосередження на цій копіткій роботі, яка, з погляду довідкової біографіки, може розглядатися в якості підготовчої, зумовлювалася відчутною вузькістю опрацьованої попередниками, зокрема Євгенієм Болховітиновим, Д. М. Бантишем-Каменським та іншими українськими і російськими авторами, фактографічної бази. У цьому сенсі, відставання від здобутків російської, не кажучи вже про європейську, науки, біобібліографічної та видавничої практики було досить помітним. Аж до 60–70-х років XIX ст. уявлення про події і постаті українського минулого залишалися за багатьма важливими напрямками досить приблизними. Без спеціальних напрацювань, без заповнення лакун у іменних рядах діячів минулого неможливо було навіть підійти до самої постановки питання про необхідність і можливість видання на українському ма-

теріалі біографічних словників. Адже вони, за своєю природою, є узагальненням, а на певних історичних етапах, і підбиттям підсумків розвитку біографічних досліджень загалом.

Саме розуміння першочергового значення «збирання імен» – пошукової та бібліографічної роботи, спрямувало від середини 50-х років XIX ст. зусилля Г. М. Геннаді, Г. О. Милорадовича, О. М. Бодяньського, С. І. Пономарьова, В. Ф. Резниченка, П. І. Бодяньського, В. Є. Бучневича та інших дослідників на пошук, систематизацію і публікацію у періодичних виданнях наявних у літературі даних про історичних діячів Чернігівщини, Київщини, Полтавщини. Пізніше, у 80-х рр., подібна робота була розгорнута подружжям П. С. і О. Я. Єфименків на Харківщині [52, с. 113–114; 24, с. 25–26, 29].

Визначальний внесок у справу «оллоднення» української історії, збирання, опрацювання і систематизації біографічних матеріалів, публікації багатьох важливих документів дослідники справедливо пов'язують з Тимчасовою комісією для розбору давніх актів (або Київською Археографічною комісією), зусиллями вчених, які об'єдналися навколо неї: М. О. Максимовича, В. Б. Антоновича, М. І. Костомарова, пізніше – О. М. Лазаревського, В. І. Щербини, М. Д. Іванишева, М. П. Василенка та ін. Особливу роль тут відіграли видавничі проекти Комісії, насамперед випуск насиченого безліччю імен багатотомного документального «Архива Юго-Западной России». Показово, що фундаментальний Показчик імен до видань Комісії нараховував станом на 1878 р. 832 сторінки [48]. Унікальні біографічні, генеалогічні дані зібрано, зокрема, у 4-й частині «Архива» – «Актах о происхождении шляхетских родов в Юго-Западной России» [3].

Згодом здобутки Археографічної комісії зі збирання і публікації біографічних матеріалів знайшли свій подальший розвиток у діяльності Історичного товариства Нестора-Літописця у Києві та Товариства імені Шевченка у Львові (обидва – з 1873 р.), Історико-філологічного товариства у Харкові (1876 р.), і особливо – журналу «Киевская старина» (з 1882 р.). Саме у цьому часописі вже з перших років його існування друкувалися історико-біографічні і генеалогічні розвідки про відомих у вітчизняній історії діячів різного соціального походження та старовинні козацько-старшинські родини. Відзначимо, що на той час ці публікації відігравали роль перших і нерідко єдиних довідкових матеріалів по персоналіях, а отже, в сукупності вони були для читачів важливим ресурсом біографічної інформації. Для прикладу назвемо публікації В. Б. Антоновича: «Паны Ходьки» (1882), «Уманский сотник Иван Гонта» (1882); О. М. Лаза-

ревського «Люди старой Малороссии» (Лизогуби, Милорадовичі, Миклашевські, Свічки, Марковичі, Кулябки, Ломиковські та ін.) (1882–1888), «Документальные сведения о Савве Туптале и его роде» (1882), «Иван Петрович Забела, знатный войсковой товарищ (1665–1703)» (1883); О. І. Левицького: «Южнорусские архиереи в XVI–XVII в.» (1882), «Анна-Алоиза, княжна Острожская» (1883); П. С. Єфименка «Последний писарь Войска Запорожского Глоба» (1882); а також розвідки Ф. О. Терновського про Петра Могилю (1882), митрополита Серапіона (1883); М. Ф. Сумцова про І. Галятовського, І. Гізеля (1884); В. П. Горленка про художника В. Л. Боровиковського (1884); І. П. Новицького про князів Ружинських (1882), Адама Киселя (1885); матеріали про життя кобзаря Остапа Вересая (1882); численні замітки О. М. Лазаревського, О. П. Стороженка, В. П. Горленка з української іконографії (1882–1883). З кінця 80-х років XIX ст., коли видавнича політика журналу зазнавала істотного впливу О. М. Лазаревського, відомого своїми генеалого-біографічними студіями, ця робота набула ще більшого розмаху. Саме у цей час на сторінках «Киевской старины» друкувалися важливі джерела до біографічних студій – документи приватних архівів, щоденники, спогади, листування, некрологи, біобібліографії. Важливими пошуковими ключами до матеріалів «Киевской старины», які дають змогу ефективно використовувати їх, зокрема, як сукупний розподілений ресурс біографічної інформації, стали: виданий у 1911 р. І. Ф. Павловським систематичний покажчик журналу [44], а вже у наш час – підготовлені відповідно до більш високих методичних засад М. Г. Палієнко хронологічний і систематичний покажчики змісту журналу за 1882–1906 рр. [34; 33].

Від останніх десятиліть XIX ст. українська історична та літературна біографіка впевнено розвивалася як багатожанровий (короткі біографічні розвідки, науково-популярні історико-біографічні та літературні нариси, наукові статті, матеріали до біографій, публікації документів), різноманітний за проблемно-тематичним спрямуванням потік публікацій. Саме тоді одне за одним з'являються важливі для формування вітчизняного ресурсу біографічної інформації книжкові видання. У 1884 р. О. М. Лазаревський випустив родинний архів Сулим, Скоруп і Войцеховичів, до якого додав історико-критичне дослідження походження відомих козацько-старшинських родів та їх родоводи, куди було занесено загалом 78 осіб [46]. Того ж року до піввікового ювілею Університету св. Володимира за редакцією В. С. Іконнікова видаються біографічний словник його професорів і викладачів

[4], довідник про почесних членів університету та його відомих вихованців [1].

Визрівання уявлень про необхідність узагальнення значних обсягів нагромадженого матеріалу і створення загальноукраїнського біографічного словника було пов'язане з нагальними завданнями національного самоствердження українства. Відома дослідниця вітчизняної довідково-біографічної справи С. М. Ляшко зазначає, що В. Б. Антонович вперше виступив з цією ідеєю ще у 1874 р. [21, с. 262]. При порушенні питання про словник, безперечно, відчувалися західноєвропейські віяння. Значення національних біографічних зводів для утвердження цілісності національного буття, політичних амбіцій націй і держав добре розумілося у тодішній Європі. Слід також зважити на те, що в Україні прагнення взятися за створення біографічного словника співвітчизників значною мірою могло бути й реакцією на задеклароване Олександром III у 1876 р. розгортання роботи над фундаментальним «Русским биографическим словарем». Для української громадськості плани випуску багатотомного загальноімперського біографічного зводу, який, по суті, мав би безальтернативно інтегрувати українські імена у російський історико-політичний і культурний контекст, безперечно, були викликом, який вимагав реагування. Згадаємо також, що у 1883 р. В. Б. Антоновичем і В. О. Бецем, за участю О. І. Левицького, робиться спроба започаткувати серійне видання біографій і портретів визначних діячів України [13]. Воно хоча і не мало продовження після першого випуску, але підштовхнуло наукову громаду до роздумів про шляхи систематизації нагромаджених біографічних матеріалів.

Такою була історична, культурна і політична ситуація, в якій відомий український етнограф і громадський діяч П. С. Єфименко у 1886 р. (1889 р. у монографії С. М. Ляшко зазначено помилково) [24, с. 29] опублікував у «Киевской старине» стислу програмну статтю, присвячену завданням і принципам створення словника «південноросійських діячів» [12]. Її вважають першою спеціальною теоретико-методологічною працею в історії вітчизняної довідкової біографістики. Проте, перебільшувати розмах задуму П. С. Єфименка, як це робили у 70-х роках XX ст. І. І. Корнейчик, у 90-х – В. С. Чишко [52, с. 115–116], а слідом за ними і сучасні дослідники [23, с. 9–10; 24, с. 29–30], не варто. Це ще не був план створення національного біографічного зводу у тому сенсі, як він розумівся пізніше. На нашу думку, за своїми підходами (зокрема, принципом поєднання в одній праці біографій померлих і сучасників) зап-

ропонований П. С. Єфименком словник багато у чому слідував ще західноєвропейським зразкам першої половини – середини XIX ст., хоча на той час на зміну їм вже йшли багатотомні історико-меморіальні «національні біографії», і водночас – словники з біографічними відомостями про знаних сучасників.

Для створення подібних праць українським науковцям і громадським діячам у царській Росії явно бракувало не лише сприятливих політичних умов, а й організаційних та фінансових можливостей. Про це красномовно свідчить вже неодноразово згадувана у літературі останніх десятиліть (В. С. Чишко, С. М. Ляшко) історія роботи над біографічним словником так званого «гуртка В. Б. Антоновича» (Г. Л. Берло, І. М. Каманін, В. І. Щербина, О. Я. Кониський, С. О. Єфремов, М. П. Василенко, М. С. Грушевський, К. М. Мельник, О. І. Лотоцький) у 90-х роках XIX ст. Головним результатом діяльності цього гуртка, попри невдачу словникового видавничого проекту, на думку С. М. Ляшко, стало формування плеяди дослідників, які згодом (з 1918 р.) відновили роботу над словником у Біографічній комісії УАН – ВУАН [23, с. 15].

Серед вітчизняних дослідників поширеною є думка про те, що значно кращі умови для розвитку біографічних досліджень наприкінці XIX – початку XX ст. склалися на Галичині. Якщо мати на увазі відсутність цензурного тиску, можливості публікації історико-біографічних праць українською мовою, то це, дійсно, так. Проте, реалізувати започатковану київським гуртком В. Б. Антоновича справу видання вітчизняного біографічного словника не вдалося і у Львові, хоча сподівання щодо цього були [23, с. 11]. І тут, окрім суб'єктивних чинників «гурткової» роботи над словником, на нашу думку, не останню роль знову зіграли брак фінансів, відсутність широкого загально читачів-передплатників, які могли б на ділі «підштовхнути» реалізацію масштабного науково-видавничого проекту. Однак, слід зважити й на інший аспект проблеми. Не дивлячись на швидке зростання інтелектуального, дослідницького потенціалу, об'єданого навколо Наукового товариства імені Шевченка у Львові, наявні сили були не такими вже й великими. Крім того, вони мусили зосереджуватися на більш вагомим пріоритетах: розробленні загальної концепції історії українського народу як окремого суб'єкта європейської історії, дослідженні особливостей соціально-економічного, політичного і етнокультурного розвитку України. Вельми показовим є те, що в узагальнюючому огляді розвитку українознавства, написаному М. С. Грушевським напередодні Першої світової війни, серед інших напрямів

(історія, етнографія, правознавство, літературознавство), біографічні студії і видання не згадуються зовсім [6]. Для лідера тодішньої наукової спільноти М. С. Грушевського головним завданням від кінця XIX ст. стало створення фундаментальної «Історії України-Руси», якій він віддавав багато зусиль і часу. Зазначимо, що біографічні сюжети займали у ній велике місце – вчений прагнув створити широку панораму вітчизняного минулого, щільно «залюднену» іменами визначних і рядових учасників історичних подій. У підсумку, багатотомна «Історія України-Руси», завершена М. С. Грушевським вже за радянських часів, увібрала в себе величезний для свого часу обсяг імен і біографічних матеріалів стосовно представників усіх соціальних верств українського народу. Нагадаємо, що Показчик імен до сучасного фототипічного перевидання «Історії України-Руси», укладений під керівництвом Я. Р. Дашкевича у Львівському відділенні Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, становить окремий додатковий том [7].

Численні праці галицьких колег М. С. Грушевського, згуртованих навколо НТШ, теж мали принципове значення для розвитку вітчизняної довідково-біографічної справи. Серед них слід назвати, насамперед, створену відомим істориком і бібліографом І. О. Левицьким фундаментальну «Галицько-руську бібліографію XIX століття» [19] та започаткований на основі її систематизованих даних про публікації галицьких авторів біографічний словник діячів Прикарпатської Русі кінця XVIII–XIX ст. [41]. За свідченням автора, цю «Біографію» осіб, які діяли у XIX ст. на Австрійській Русі» було задумано одночасно з «Бібліографією». Вона мала стати логічним завершенням єдиного цілого [19, с. VIII–IX]. Що характерно, зважаючи на тривалість і трудомісткість роботи, проблеми з розповсюдженням, І. О. Левицький зміг видавати щороку лише по одній частині тому (окремими зошитами по 56 с., що не є дивиною для галицької видавничої практики), і впродовж чотирьох років дійшов лише до літери «Б». Зібрані І. О. Левицьким численні матеріали для біографічного словника, який за первісним авторським планом мав би складатися з шести томів і охоплювати до двох тисяч персоналій, нині опрацьовуються для публікації науковцями Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника [24, с. 34–36].

За нашими порівняльними спостереженнями, за характером викладу матеріалів, опублікований І. О. Левицьким перший том Словника позначений багатьма типовими методичними здобутками і недоліками тогочасних європейських видань. За прин-

ципом поєднання імен померлих і живих діячів, іноді маловідомих (що одразу ж викликало бурхливу полеміку в пресі), Словник Левицького відчутно тяжіє до зразків першої половини – середини XIX ст. Отже, у цьому сенсі він типологічно стоїть близько до нереалізованого гуртком В. Б. Антоновича проекту загальноукраїнського біографічного словника, хоча ми достеменно й не знаємо, яким мав бути обсяг і характер викладу у ньому – є певні підстави вважати, що більш стислим. Разом з тим, досвід І. О. Левицького важливий для нашого часу не лише продуктивним безпосереднім поєднанням бібліографічних та біографічних студій, але й практичним запровадженням ним методів активного цілеспрямованого збирання бази розгорнутих анкетних даних сучасників. Слід також мати на увазі, що у подальшому І. О. Левицький за підтримки Бібліографічної комісії НТШ підготував і видав тритомне продовження своєї «Бібліографії», довівши її до початку XX ст. [20]. Це теж мало неабияке значення для формування бази вітчизняного ресурсу біографічної інформації.

Незрідка до надбань західноукраїнської довідкової біографіки також відносять словник, або, точніше, збірник біографічних нарисів, побудований за хронологічним принципом, «Карпато-руські писателі» Ф. Ф. Арістова [2]. Останнього В. С. Чижко помилково зараховував до числа «карпато-руських письменників» [52, с. 114]. Насправді Ф. Ф. Арістов – талановитий російський славіст і сходознавець. На жаль, він досить рано помер. До історії і культури західних українських земель Ф. Ф. Арістов ставився, безумовно, «зі сторони», з позицій досить політизованого русофільства, свідомо обравши для свого Словника персоналії діячів консервативного «русинського», або «руського», як він його розумів, спрямування, яке виявилось малопродуктивним в історії національного розвитку України.

Показово, що великі дослідницькі проекти початку XX ст. на Наддніпрянській Україні теж були результатом індивідуальної праці окремих вчених. Серед них вирізняються своєю фундаментальністю словник славетних полтавців у трьох частинах, підготовлений І. Ф. Павловським [30; 31; 32] та «Малоросійський родословник» В. Л. Модзалевського, чотири томи якого (до літери «С») було видруковано впродовж 1908–1914 рр. [25], а п'ятий, підготовлений на основі рукопису, що зберігся у фондах НБУВ, побачив світ лише у 1996–2004 рр. [26].

Українська революція 1917–1921 рр., яка дала могутній поштовх державотворчим процесам і Національному відродженню, створила можли-

вості для нового бачення історичної ретроспективи і обрив майбутнього поступу Батьківщини. Шевченківське розуміння нації як суми «і мертвих, і живих, і ненароджених» втілювалося у XX ст. у колективному сумлінні українців загостреним інтересом до історичних доль співвітчизників, до їх постатей як прикладу і символу патріотичного служіння своєму народові. Цей інтерес, пройшовши через роки піднесення національного духу і тяжких гонінь, визначив особливе місце біографічного знання в системі духовних цінностей українства, біля самої серцевини його національного життя.

З цього погляду, глибоко символічним є розгортання, одразу після створення у 1918 р. Української академії наук, за ініціативи Д. І. Багалія, А. Ю. Кримського, Г. Г. Павлуцького, Є. К. Тимченка, роботи Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України (у різні роки вона називалася по-різному) [22, с. 13]. Навколо діяльності цієї комісії сформувалася вже своєрідна історіографічна легенда, почасти пов'язана з трагічною долею як її самої, так і її співробітників. Головними компонентами цієї легенди стали: тлумачення Біографічної комісії як головного наукового центру біографічних досліджень у тогочасній Україні, проголошення її безпосереднім продовжувачем справи гуртка В. Б. Антоновича; оцінка методичних напрацювань (здійснених, головним чином, Д. І. Багалієм і В. Л. Модзалевським) як таких, що не втратили свого значення й дотепер і вони з успіхом можуть бути використані для підготовки сучасного національного біографічного зводу [52, с. 117–119]. Опубліковані пізніше, впродовж останнього десятиліття, вже згадувані нами ґрунтовні дослідження С. М. Ляшко виявили всю багатоманітність і суперечливість напрацювань Біографічної комісії, об'єктивно визначили її роль у розвитку теоретичних, методичних і практично-організаційних засад вітчизняної довідкової біографічної справи. На жаль, залишаються так і не доведеними до кінця, за браком достовірних даних, пошуки слідів найважливішої частини рукописної спадщини Комісії, втраченої після її розгрому у 1932–1933 рр., зокрема текстових матеріалів двох, підготовлених нею, томів «Словника діячів української землі».

Значно менше уваги дослідники приділяли іншим здобуткам і нездійсненим, на жаль, планам української довідкової біографіки 20–30-х років XX ст. Переважно згадувалися незавершений словник українських граверів П. М. Попова [39; 40]; підготовка Українським науковим інститутом книгознавства словника діячів української книги;

публікації О. О. Тулубом і Б. М. Комаровим матеріалів до словника псевдонімів українських письменників [52, с. 119]. Лише останнім часом завдяки працям С. М. Ляшко відкрився доволі широкий діапазон довідково-біографічних та біобібліографічних дослідницьких проектів доби «Розстріляного відродження». Серед них – започаткування на порозі 30-х рр. укладання, за ініціативою М. А. Плевако, двотомного біобібліографічного словника українських письменників, а також першого тому «Словника Шевченкових знайомих»; підготовка М. М. Биковцем біобібліографічного словника діячів культури і мистецтва «400 літ»; В. І. Кривоусом і П. О. Козицьким – «Словника діячів музичного мистецтва», нарешті, розгортання, під керівництвом М. О. Скрипника, роботи над багатотомною «Українською радянською енциклопедією», яка мала увібрати великий біографічний матеріал [23, с. 41–52; 24, с. 50–55].

Варто віддати належне й тим принципово новим напрямам української довідкової біографіки, формам збирання і систематизації матеріалів, які з'явилися в результаті суспільних змін перших радянських десятиліть. Діяльність в Україні понад 20 осередків «Комісії по історії Жовтневої революції та РКП(б)» (Істпартів) з вивчення історії революційного руху і громадянської війни, робота з написання історії заводів і фабрик сприяли охопленню біографічними студіями принципово нової проблематики, інших соціальних зрізів суспільства, виходу на незнані раніше виміри кількості введених до інформаційного обігу імен. Порівняно вільна для подібних спрямувань соціально-гуманітарних студій атмосфера 20-х рр. зарядила подальшому розвитку теоретичних і методичних засад довідкової біографіки, вдосконаленню практичних методів збирання, систематизації матеріалів та організації дослідницької і видавничої роботи. Не можна не згадати у цьому зв'язку, що саме з істпартами пов'язане становлення як дослідників багатьох українських істориків і редакторів-видавців довідкової літератури, наприклад О. К. Касименка (1905–1971), який упродовж 1947–1964 рр. очолював Інститут історії АН УРСР, а згодом – підготовку багатотомної «Історії міст і сіл Української РСР» у Редакції УРЕ [14].

Новаторські підходи у 20-х – на початку 30-х рр. проявилися не лише у реалізації суто історико-партійних проектів, зокрема, такого масштабного як підготовка унікального за своїм інформаційним значенням багатотомного біобібліографічного словника «Діятели революційного руху в

Росії» [8], але й охопили більш широке поле дослідницької і видавничої роботи. У цьому розумінні, знаковою подією у розвитку вітчизняного довідково-біографічного книговидання став перший том комплексної літературно-критичної праці «Десять років української літератури», виданої у 1928 р. О. М. Лейтесом і М. Ф. Яшеком під егідою Науково-дослідного інституту ім. Т. Шевченка у Харкові. Цей словник, що вмістив імена 1486 українських літераторів усіх ідейних і творчих спрямувань, в останні десятиліття знову на слуху у дослідників і шанувальників української літератури [23, с. 53–71]. Саме у ньому вперше поряд з відомими вітчизняними письменниками постали ті, кого пізніше назвуть поколінням «Розстріляного відродження», і серед них: В. Еллан (Блакитний), М. Хвильовий, Г. Косинка, Г. Епик, М. Драй-Хмара, В. Свідзинський, М. Йогансен. Видання – унікальне за своєю повнотою і широтою охоплення діапазону літературного життя України й для пізніших часів, адже багато у чому, на нашу думку, окреслювало перспективи, можливі подальші шляхи розвитку української біографіки. На жаль, їм не судилося втілитися у життя. Підготовлене на самому рубежі остаточного утвердження тоталітарної політичної системи, це видання так і залишилося не завершеним: третій том, який мав містити творчі портрети письменників, вже не побачив світ.

Згорання у першій половині 30-х років ХХ ст. роботи над академічними Біографічним та Енциклопедичним словниками, багатьма галузевими довідковими працями, «Українською радянською енциклопедією», виданнями істпартів, репресії проти багатьох учасників цих проектів на кілька десятиліть загальмували поступ довідкової біографіки в УРСР. Перервана традиція згодом змогла відновитися значною мірою вже не на власній основі, а завдяки творчому освоєнню наступними поколіннями українських дослідників, редакторів теоретичних і методичних напрацювань центральних наукових установ і видавництв СРСР та в результаті використання в Україні, хоча і в умовах дозованих обмежень, спадщини, досвіду зарубіжних українознавчих закладів.

Що ж стосується подвижницьких зусиль наукової громадськості на Західній Україні та на еміграції, то вони лише певною мірою могли компенсувати нереалізоване у радянській Україні. Це стосується й формування національних ресурсів біографічної інформації. Позбавлені можливостей доступу до архівних джерел, багатьох наукових видань, автори і упорядники стислої «Української

загальної енциклопедії» («УЗЕ», відомої в літературі ще як «Коломийська енциклопедія») [49], а у повоєнний період – підготовлених у Німеччині (Мюнхен) та Франції (Сарсель) Європейським осередком НТШ під керівництвом В. Кубійовича, З. Кузелі, А. Жуковського систематичної та абеткової «Енциклопедій українознавства» (так звані «ЕУ-1» [9] та «ЕУ-2» [10]) прагнули до подання на їх сторінках відомостей про якомога ширше коло визначних співвітчизників, нехай і на шкоду точності та докладності вміщених матеріалів. Названі енциклопедії містили на той час найчисельніші зведення стислих біографічних даних про вітчизняних діячів історії та культури [42]. На переконання переважної більшості дослідників, ця багаторічна самовіддана робота не лише сприяла збереженню пам'яті про тих, чії імена замовчувалися у СРСР, але й примушувала радянське керівництво потроху надавати простір для реалізації енциклопедичних і словникових проектів в Україні, дозволяти повернення окремих імен до наукового та інформаційного обігу. Так сталося на рубежі 30-х рр. з започаткуванням (після майже трирічного обговорення) [23, с. 41–42] проекту «Української радянської енциклопедії», який був «підштовхнутий» виходом у світ першого тому «Української загальної енциклопедії», наприкінці 40-х та у 50-х рр. з відновленням роботи над «УРЕ», або у 60-х – з підготовкою чотиритомної «Радянської енциклопедії історії України» (К., 1969–1972).

Звичайно, випуск в УРСР першого (1959–1965) і другого (1974–1985) видань «Української радянської енциклопедії» був визначним досягненням вітчизняної науки і культури, проявом демократизації суспільно-політичного життя. Разом з тим він став значним проривом і у справі формування біографічних науково-довідкових ресурсів. Згаданим вітчизняним та діаспорним енциклопедіям на кілька десятиліть судилося відігравати роль головного друкованого ресурсу біографічної інформації. Українські автори також активно публікували свої біографічні статті у російських енциклопедіях.

Варто зазначити, що принципи добору імен до енциклопедій і до біографічних словників суттєво відрізняються. Енциклопедії більш «елітарні» за своїм змістом, вони розкривають усі сфери людської діяльності через найважливіші досягнення, найбільш відомі імена. Усвідомлення цього стимулювало прагнення до розширення діапазону імен при підготовці і виданні більш докладних за охопленням матеріалу галузевих енциклопедій, словників і довідників, багатотомних праць, які містили

важливі проблемно-тематичні сегменти національного історико-біографічного інформаційного ресурсу. До їх числа належали: ґрунтовне видання «Українські письменники. Біобібліографічний словник» (т. 1–5, К., 1960–1965); вже згадувана чотиритомна «Радянська енциклопедія історії України» (1969–1972), а також 26-томний енциклопедичний звід «Історія міст і сіл Української РСР» (1969–1973). Всі вони хоча і мають значні ідеологічні обмеження, але все-таки вирізняються своєю унікальністю для радянської доби, своїм науково-методичним рівнем і кількістю представлених імен як відомих діячів, так і «рядових» учасників історичних подій. Персоналії діячів літератури і мистецтва знайшли широке відображення у підготовленому П. М. Жолтовським «Словнику-довіднику художників, що працювали на Україні в XVI–XVIII ст.» (К., 1963), а також у виданому 1973 р. академічному «Словнику художників України» [45]. У 1969 р. побачив світ, створений О. І. Деєм, «Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.)». Значний для свого часу інтерес становив також анотований «Алфавітний іменний покажчик» до виданого у 1973 р. за редакцією В. І. Шинкарука «Філософського словника», який повернув у науковий обіг чимало раніше замовчуваних імен представників вітчизняної філософської думки [50, с. 578–599]. Нарешті, знаковою подією для всієї української гуманітаристики, і для біографіки зокрема, став вихід у світ, хоча й у досить скороченому варіанті, фундаментального «Шевченківського словника» [53].

Водночас, про видання фундаментальних біографічних словників універсального змісту як в Україні, так і на еміграції впродовж багатьох десятиліть ХХ ст. зовсім не йшлося. Причиною цього, на наш погляд, був не тільки і не стільки брак наукових сил та організаційних можливостей, скільки те, що створення такого біографічного зводу в якості неодмінної передумови передбачає визнання цілісності національного життя в усіх його політичних, соціальних і культурних проявах, тобто заперечує можливість довільного суб'єктивного добору одних імен і замовчування інших. До цього ні в Україні, ні на еміграції не були готові.

Не дивлячись на це, сам по собі процес «збирання імен», формування і систематизації розподілених ресурсів біографічної інформації – у вигляді підготовки матеріалів до окремих словників і довідників, серійних біографічних та біобібліографічних видань, створення музейних, архівних та

бібліотечних каталогів і картотек, нарешті, призначених для обмеженого кола користувачів масивів інформації – тривав повсякчасно.

Ще на початку 30-х рр. у Львові Є. Ю. Пеленський (1908–1956) здійснив спробу підготовки біобібліографічного «Словника сучасних західноукраїнських письменників» [24, с. 80]. Зусиллями Д. В. Антоновича (1877–1946) і С. П. Наріжного (1898–1983), Музеєм визвольної боротьби України у Празі у 30-х – на початку 40-х рр. було зібрано понад 1 млн документів, експонатів, які містили величезний обсяг біографічної інформації про численних діячів Української революції та політичної еміграції [36, с. 24]. Результати цієї роботи лише частково вдалося опублікувати у виданнях Музею та обсяговій праці С. П. Наріжного «Українська еміграція» (1942) з 830 документальними світлинами [27]. Другій частині цієї книги, власне, підготовчим матеріалам автора до неї, судилося побачити світ лише 1999 р. у Києві [28].

У повоєнні десятиліття осередками української діаспори було чимало зроблено для збирання, систематизації і публікації матеріалів як про визначних українців, так і про численних представників політичної і трудової еміграції. У цьому напрямі працювали не лише провідні українознавчі центри – Український вільний університет у Мюнхені, Українська вільна академія наук у США, осередки НТШ у Європі та Америці, Українське історичне товариство, Гарвардський та Канадський інститути українознавчих студій. Непересічний інтерес становить, зокрема, збирання численних біографічно-просопографічних нарисів Є. Д. Онацького (1894–1979) про європейських і українських учених, політиків, митців, дипломатів [29], а також його авторська «Українська Мала Енциклопедія» (Буенос-Айрес, 1957–1967, існує у 8 та в 16 книгах) [18], хоча у ній власне персоналіям відведено небагато місця [42, с. XV]. Історико-біографічний довідковий напрям дав й інші зразки ґрунтовних наукових публікацій [54]. Склалися мартирологи вояків УПА [47]. Значні за обсягом матеріали були накопичені Редакцією Енциклопедії української діаспори у Чикаго. Узагальнюючим підсумком її роботи стала підготовка В. Маркусем під егідою Наукового товариства ім. Шевченка в Америці «Енциклопедії української діаспори». Проте, лише один її том завдяки зусиллям вчених НАН України В. Б. Євтуха і В. П. Трощинського побачив світ [11].

На жаль, у радянській Україні, починаючи з 30-х рр., інформація про широке коло діячів українсь-

кої історії і культури, особливо учасників національного руху, стала з ідеологічних міркувань, по суті, закритою, утаємниченою. Її ресурси дедалі більше накопичувалися у надрах каральних органів та цензурних установ (зокрема у вигляді переліків осіб, про яких не можна було згадувати у відкритих публікаціях), партійних і державних органів, зосереджувалися у спеціальних фондах архівів, бібліотек і лише в наш час стали надбанням дослідників, широкої громадськості. Питання публікації матеріалів про тих визначних українців, які не підпадали під повну заборону, а також про оцінку їх діяльності, навіть у довідкових виданнях, вирішувалися іноді у досить «високих інстанціях» і не завжди позитивно.

І все-таки, від часів «відлиги» другої половини 50 – 60-х рр. в Україні набирає сили видання різного роду біографічних збірників, насамперед, присвячених учасникам революційного руху, радянським і партійним діячам, героям громадянської і Великої Вітчизняної воєн, вченим, діячам культури та мистецтва. Хоча, цей простір творчої свободи був для українських дослідників-біографістів значно вужчим, ніж для їх колег із сусідніх республік СРСР. Нечисленні спроби упорядників матеріалів до біографічних словників і біобібліографій – В. Т. Полека [35], П. П. Ротача [43], І. Г. Шовкопляса та інших – на свій страх і ризик вийти за межі негласно встановлених кордонів призводили до вжиття заходів заборонного характеру.

Єдиним справді успішним і продовжуваним до наших днів проектом формування біобібліографічного ресурсу в радянській Україні став, започаткований у 1958 р. Академією наук, випуск біобібліографічної серії «Бібліографія вчених Української РСР». Проте, недоліком його, за слушним зауваженням В. С. Чишка, стала відсутність ретроспективних випусків, присвячених померлим вченим [52, с. 124].

Те саме повною мірою стосувалося й історико-біографічних та літературно-біографічних досліджень і публікацій загалом. Як наслідок, цей напрям вітчизняної гуманітаристики впродовж 70-х рр. помітно згорнувся. До самої «перебудови» 80-х рр., коли поволі почали відступати старі обмеження і стереотипи, він являв собою велике поле нерелізованих творчих можливостей і задумів, що дуже гостро відчували представники наукової і творчої інтелігенції. З формуванням нової суспільної атмосфери дослідники-біографісти зверталися головним чином до здобутків своїх попередників другої половини XIX – 20-х та 60-х років XX ст.

Натомість світовий досвід формування ресурсів біографічної інформації у всій його багатоманітності, у постійних пошуках відповідності сучасній інформаційній парадигмі, був в Україні майже невідомий. Все це зумовило стрімкий, але досить суперечливий розвиток біографічних досліджень і публікацій упродовж першого десятиліття незалежності України, і цілком закономірно породило необхідність ґрунтовного переосмислення історичного досвіду, сучасних завдань та перспектив розвитку довідкової біографіки, ретельного розроблення її теоретичних, методичних та джерелознавчих проблем.

Список використаної літератури

1. Академические списки университета св. Владимира (1834–1884). – К. : Тип. Имп. Ун-та св. Владимира, 1884. – 200 с.
2. [Аристов Ф. Ф.] Карпато-русские писатели. Исследование по неизданным источникам / Ф. Ф. Аристов. Издание Галицко-русского общества в Петрограде. – М. : Тип. Рябушинских, 1916. – Т. 1. – 204 с.
3. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. Ч. 4. Акты о происхождении шляхетских родов в Юго-Западной России. – К. : Тип. Е. Федорова, 1867. – Т. 1. – LV, 62, 460 с.
4. Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Университета Св. Владимира (1834–1884) / составлен и издан под редакцией ордин. проф. В. С. Иконникова. – К. : Тип. Имп. Ун-та св. Владимира, 1884. – [4], XXXVI, 816, II с.
5. Гончаренко М. І. Біографічні словники художників України: досягнення та можливості / М. І. Гончаренко // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 2010. – Вип. 7. – С. 358–366.
6. Грушевський М. С. Развитие украинских изучений в XIX в. и раскрытие в них основных вопросов украиноведения / М. Грушевський // Украинский народ в его прошлом и настоящем. – СПб. : Общественная польза, 1914. – С. 1–37.
7. Грушевський М. С. Історія України-Руси : В 11 т., 12 кн. – К. : Наук. думка, 1991–2000. – Т. 11 : Показчик імен / укладачі М. М. Капраль, Я. О. Федорук. – К., 2000. – 520 с.
8. Деятели революционного движения в России / Всеобщее общество политических каторжан и ссыльно-поселенцев; под ред. Ф. Я. Кона, Б. П. Козьмина, В. И. Невского, И. А. Теодоровича. – М., 1927–28. – Т. 1. – Вып. 1–2; 1929–32. – Т. 2. – Вып. 1–4; 1933–34. – Т. 3. – Вып. 1–2; 1931–33. – Т. 5. – Вып. 1–2.
9. Энциклопедия Украинызнавства : В 2 [3] т. / гол. ред. В. Кубійович, З. Кузеля. – Мюнхен; Нью-Йорк, 1949–1952.
10. Энциклопедия Украинызнавства : В 10 т. / гол. ред. В. Кубійович. – Париж; Нью-Йорк : Молоде Життя, 1954–1989.
11. Энциклопедия Украинської Діаспори / гол. ред. Василь Маркусь. – Київ; Нью-Йорк; Чикаго; Мельбурн, 1995. – Т. 4 (Австралія – Азія – Африка). – 250 с.
12. Ефименко П. С. Потребность в биографическом словаре южнорусских деятелей и несколько слов о его программе / П. С. Ефименко // Киевская старина. – 1886. – Т. 14, № 4. – С. 805–809.
13. Исторические деятели Юго-Западной России в биографиях и портретах / составители : В. Б. Антонович, В. А. Бец – К. : Тип. Имп. Ун-та Св. Владимира, 1885. – 141 с.
14. Істпарт // Полтавщина: Енциклопедичний довідник / за ред. А. В. Кудрицького. – К. : УЕ, 1992. – С. 317–318.
15. Ківшар Т. І. Українська бібліотечна біографіка ХХ – поч. ХХІ ст.: етапи й тенденції розвитку / Т. І. Ківшар // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 2011. – Вип. 8. – С. 98–148.
16. Книжкові джерела української біографістики у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / авт.-укладачі Н. І. Мельник-Любовець, О. М. Яценко, Т. В. Куриленко. – К., 2004. – 365 с. – (Джерела української біографістики ; вип. 1).
17. Книжкові джерела української біографістики у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : матеріали до бібліографії (2001–2003 рр.) / авт.-укладачі Н. І. Мельник-Любовець, О. М. Яценко. – К., 2006. – 204 с. – (Джерела української біографістики ; вип. 2).
18. Курас І. Ф. Провідники духовності в Україні: довідник / І. Ф. Курас, ред. – К. : Вища школа, 2003. – 783 с.
19. Левицький І. Е. Галицко-русская библиография XIX столетия с увзглядением русских изданий в Угорщине и Буковине. 1801–1886. : В 2 т. / Иван Ем. Левицкий. – Л. : Типография Ставропигийского института, 1888–1895.
20. Левицький І. Е. Українська бібліографія Австро-Угорщини за роки 1887–1900 : У 3 т. / Ів. Ем. Левицький. – Л. : Товариство ім. Шевченка, 1909–1911.
21. Ляшко С. М. З історії гуртка В. Б. Антоновича по укладанню українського біографічного словника // Українська біографістика : зб. наук. праць. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 262.
22. [Ляшко С. М.] Постійна комісія УАН–ВУАН для складання біографічного словника діячів України. 1918–1933 : документи, матеріали, дослідження / авт.-упоряд. С. М. Ляшко. – К., 2003. – 688 с.
23. Ляшко С. М. Біографічна довідкова справа в Україні (60-і рр. XIX – 40-і рр. XX ст.) : нариси історії / Світлана Ляшко. – Запоріжжя: Дике Поле, 2006. – 88 с.
24. Ляшко С. М. Українські біографічні довідкові видання XIX–XX століття : історичні та теоретико-методичні засади / С. М. Ляшко. – Запоріжжя : Дике Поле, 2010. – 288 с.

25. *Модзалевский В. Л.* Малороссийский родословник / Вадим Львович Модзалевский. – К. : Изд. авт. Тип. Т-ва Г. Л. Фронцкевича и К^о, 1908–1914. – Т. 1–4.
26. *Модзалевський В. Л.* Малоросійський родословник / Українське генеалогічне товариство ; НАН України; Інститут рукопису НБУ ім. В. І. Вернадського ; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського ; Інститут історії України / Г. В. Боряк, В. В. Томазов (ред. кол.), В. В. Томазов, С. В. Шурляков (упоряд.). – К. ; СПб. : Изд. ВИРД, 1996–2004. – Т. 5, Вип. 1–5.
27. *Наріжний С.* Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами / С. Наріжний; вст. ст. авт. – Прага : [б. в.], 1942. – Ч. 1. – 370 с. : 232 с. іл. – (Студії Музею визвольної боротьби України ; Т. 1).
28. *Наріжний С.* Культурна праця української еміграції 1919–1939 рр. / С. Наріжний – К. : Видавництво ім. О. Теліги, 1999. – Ч. 2. – 272 с.
29. *Онацький Є.* Портрети у профіль / Є. Онацький. – Чикаго : Українська американська видавнича спілка, 1965. – 300 с.
30. *Павловский И. Ф.* Краткий биографический словарь учёных и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века. С портретами / И. Ф. Павловский. – Полтава : Изд. Полтавской ученой архивной комиссии, 1912. – 239 с.
31. *Павловский И. Ф.* Первое дополнение к Краткому биографическому словарю учёных и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века / И. Ф. Павловский. – Полтава : Изд. Полтавской ученой архивной комиссии, 1913. – 86 с.
32. *Павловский И. Ф.* Полтавцы: иерархи, государственные и общественные деятели и благотворители. Опыт краткого биографического словаря Полтавской губернии с половины XVIII в. с 182 портретами / И. Ф. Павловский. – Полтава : Изд. Полтавской ученой архивной комиссии, 1914. – 294 с.
33. *Палієнко М.* «Киевская старина» (1882–1906) : систематичний покажчик змісту журналу / Марина Палієнко. – К. : Темпора, 2005. – 680 с.
34. *Палієнко М.* «Киевская старина» (1882–1906): хронологічний покажчик змісту журналу / Марина Палієнко. – К. : Темпора, 2005. – 480 с.
35. *Полєк В. Т.* Біографічний словник Прикарпаття / В. Т. Полєк. – Івано-Франківськ, 1993. – С. 3–4.
36. *Попик В. І.* Світоглядні засади розвитку української біографістики та формування національних ресурсів біографічної інформації ХХ століття / В. І. Попик // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 2008. – Вип. 4. – С. 8–40.
37. *Попик В. І.* Ранні етапи формування ресурсів біографічної інформації на східноєвропейських землях / Володимир Попик // Бібл. вісн. – 2011. – № 6 – С. 20–27.
38. *Попик В. І.* Становлення української довідкової біографіки: від Козацької доби до витоків Національного відродження / Володимир Попик // Бібл. вісн. – 2012. – № 1 – С. 33–42.
39. *Попов П. М.* Матеріали до словника українських граверів / Павло Попов ; Укр. Наук. Ін-т книгозн. – К. : Київ. Окрліт, 1926. – 137, [5] с.
40. *Попов П. М.* Матеріали до словника українських граверів : додаток 1 / Павло Попов; Укр. наук. ін-т книгозн. – К. : Київ. Окрліт, 1927. – 33, [1] с.
41. Прикарпатська Русь в ХІХ-м віці в біографіях і портретах єи діячів с увзглядненем замечательных людей, котрых 1772 р. застав при жизни. Написав на подставе автобіографічних записок и архивально-бібліотечних матеріалов Іван Ем. Левицький / Іван Ем. Левицький. – Л. : Типографія Ставропігійського інститута, 1898–1901. – Т. 1. – Вип. 1–4. – 224 с.
42. *Романів О.* Довгий тернистий шлях українства до самопізнання / Олег Романів // Енциклопедія українознавства : словникова частина. Перевидання в Україні. – Л., 1993. – Т. 1. – С. Х–ХVІ, 1–4.
43. *Ротач П. П.* Доля «Літературної Полтавщини» / П. П. Ротач // Українська біографістика : зб. наук. пр. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 141–143.
44. Систематический указатель журнала «Киевская старина» (1882–1906) / сост. И. Ф. Павловский. – Полтава : Полтавская Ученая Архивная Комиссия, 1911. – 219 с.
45. Словник художників України / Микола Бажан, відп. ред. – К. : УРЕ, 1973. – 272 с.
46. Сулимовский архив. Фамильные бумаги Сулим, Скоруп и Войцеховичей XVII–XVIII в. / А. Лазаревский. – К. : Типография К. Н. Милевского, 1884. – 316 с.
47. Тернопільщина. Список упавших героїв української революції в боротьбі з московсько-більшовицьким окупантом за час від 13.3.1944 до 31.12.1948 р. Підпільний зб. життєписів полеглих Тернопільської округи, 1949 / відп. ред. Є. Тендера. – Торонто, 1985. – 247 с. – (Літопис Української повстанської армії. – Т. 11).
48. Указатель к изданиям Временной комиссии для разбора древних актов, высочайше учрежденной при Киевском, Подольском и Вольнском генерал-губернаторе (с 1843 по 1877 год). Т. 1. Имена личные / составил И. П. Новицкий. – К. : Тип. К. Н. Милевского, 1878. – XXX, 832 с.
49. Українська Загальна Енциклопедія. Книга Знання : У 3 т. / за ред. І. Раковського. – Львів; Станіслав; Коломия, 1930–1935.
50. Філософський словник / В. І. Шинкарук, відп. ред. – К. : УРЕ, 1973. – 600 с.
51. *Черниш Н.* До історії українських біобібліографічних словників / Наталія Черниш // Бібл. вісн. – 2009. – № 2. – С. 26–30.
52. *Чишко В. С.* Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України / Віталій Чишко. – К., 1996. – 240 с.
53. Шевченківський словник : У 2 т. / відпов. ред. Є. Кирилюк. – К., 1976–1977.
54. Ukrainians in North America. A Biographical Directory of Noteworthy Men and Women of Ukrainian Origin in the United States and Canada / Shtohryn Dmytro M. (Ed.). – Campaign, 1975. – XXIV, 424 p.

Тетяна Симоненко,
мол. наук. співробітник НБУВ

Репозитарій «Наукова періодика України»: шлях оброблення електронних версій

У статті розглянуто реалізацію конвеєрної інформаційної технології оброблення нових надходжень до загальнодержавного репозитарію «Наукова періодика України», що дає змогу проводити оперативне опрацювання та онлайнне представлення 2000 наукових журналів та збірників наукових праць.

К л ю ч о в і с л о в а: електронна копія, конвеєрна технологія, наукова періодика, репозитарій.

The article is devoted to an implementation of the technological conveyor for processing of new arrivals in the state repository «Scientific Periodicals of Ukraine». This conveyor allows rapid processing and online publication of 2000 academic journals and scientific bulletins.

К e y w o r d s: electronic copy, conveyor technology, scientific periodicals, repository.

Конвеєрні технології оброблення нових надходжень нині широко використовуються потужними бібліотеками, вони вважаються найефективнішим способом організації бібліотечної роботи в умовах інтенсивного приросту нових надходжень. Суть конвеєрного оброблення полягає у розподілі функціональних обов'язків на споріднені групи (етапи) і виділенні для виконання кожного з етапів окремого бібліотечного працівника або групи працівників. Завдяки такому підходу стає можливим оптимізація процесів опрацювання партій нових надходжень та суттєве піднесення продуктивності праці бібліотекарів.

На початку 2000-х рр., з інтенсифікацією електронного комплектування, у НБУВ розпочалися пошуки оптимальної конвеєрної технології оброблення електронних документів [1, 2, 3]. Проблема набула ще більшої актуальності у 2008–2009 рр., коли Бібліотека розпочала реалізацію загальнодержавного Інтернет-проекту «Наукова періодика України». В рамках цього проекту НБУВ взяла на себе зобов'язання представляти на єдиній технологічній платформі всю номенклатуру наукових періодичних видань України з можливостями вільного доступу до повних текстів випусків кожного з видань.

Нормативною базою для реалізації цього проекту став Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» [5], у якому, зокрема, наголошується на необхідності створення «електронних інформаційних ресурсів в архівах, бібліотеках та музеях, науково-дослідних установах з визначенням вимоги щодо обов'язкового зберігання в єдиному електронному форматі результатів наукової діяльності» та забезпе-

чення вільного доступу «до результатів наукових досліджень, створених за рахунок коштів Державного бюджету України». З наведеного випливає вимога оприлюднення знань, одержаних у процесі науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної та виробничої діяльності вітчизняних фахівців, у загальнодоступних електронних журналах і збірниках наукових праць. Підзаконний нормативний акт ВАК України і НАН України «Про затвердження Порядку передавання електронних копій періодичних друкованих наукових видань на зберігання до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» передбачає, що засновники журналів, збірників наукових праць, де можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата наук і на які можна посилатися у наукових статтях та дисертаціях, передають до НБУВ електронні копії видань, а бібліотека безоплатно розміщує ці копії на своєму сайті і забезпечує до них безкоштовний доступ [4].

Отже, виникла необхідність реалізації дієвої технології, яка б дала змогу проводити оперативне оброблення та онлайнне представлення 2000 наукових журналів і збірників наукових праць. Для реалізації цього проекту в Центрі бібліотечно-інформаційних технологій НБУВ було створено групу у складі 10 працівників. Таким чином, в умовах серйозного дефіциту кадрового ресурсу, виконання проекту вимагало високого ступеня технологічності організації праці.

Наповнення репозитарію «Наукова періодика України» вдалося здійснити засобами конвеєрної технології оброблення нових надходжень «Шлях електронної періодики», розробленої з урахуван-

ням специфіки функціонування даного проекту.

Апаратно-програмний комплекс проекту «Наукова періодика України» був реалізований з використанням семи автоматизованих робочих місць операторів конвеєрної технології та трьох серверів (поштовий сервер, файл-сервер, веб-сервер).

До складу групи увійшли два фахівці з загально-координаційними функціями (керівник проекту та адміністратор репозитарію), системний адміністратор та сім операторів, які, власне, і реалізують технологічний конвеєр. Розглянемо детально посадові обов'язки кожного з них.

Керівник проекту відповідає за загальну координацію роботи групи, вироблення стратегічних цілей, завдань та напрямів модернізації проекту, приймає остаточне рішення зі спірних питань, регулює проблеми, що виникають у взаємовідносинах бібліотеки з видавцями, презентує можливості проекту потенційним технологічним партнерам, реалізує співпрацю з ВАК України, НАН України та іншими заінтересованими інституціями.

Адміністратор репозитарію керує технологічним конвеєром, забезпечує безперебійність його роботи, приймає результати праці у операторів і формує з них цілісний пакет веб-документів для публікації у репозитарії, а також спільно з керівником проекту забезпечує науково-методичний супровід діяльності групи.

Системний адміністратор забезпечує супровід апаратно-програмного комплексу проекту, функціонування серверів та робочих комп'ютерів співробітників.

Безпосередньо з редакціями наукових часописів спілкуються інспектори з прийому електронних копій. У складі групи два інспектори: один приймає електронні копії на компакт-дисках або флеш-носіях (принесені особисто, надіслані Укрпоштою, службою кур'єрської доставки тощо), другий приймає інформацію від видавців електронною поштою. Обов'язки обох інспекторів однакові: вони перевіряють комплекtnість та відповідність встановленим вимогам матеріалів, що надаються видавцями, проводять первинну перевірку всіх наданих файлів та ухвалюють рішення щодо прийняття комплекту документів або повернення його видавцю на доопрацювання.

Літературний редактор редагує анкети з вихідними відомостями періодичних видань, наукові біографії вчених надані видавцями, відомості про наукові організації. Статті часописів публікуються в оригінальному форматі, без додаткових правок.

Інспектор верстки відповідає за роботу з файлами повних текстів статей у форматах pdf та html.

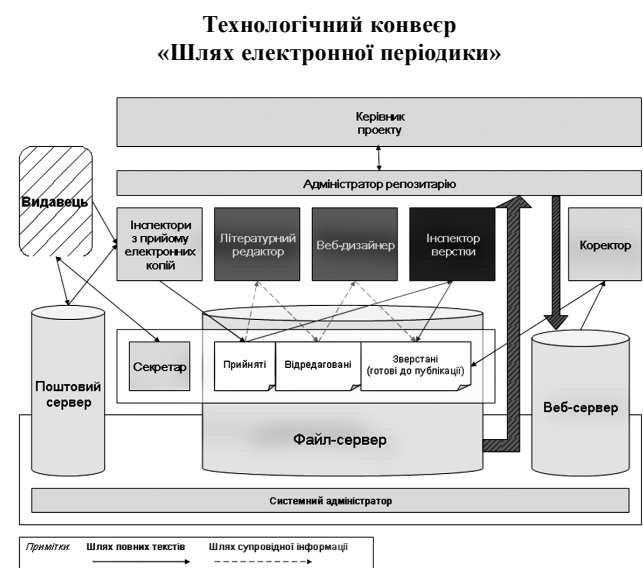
Він інспектує працездатність кожного окремого файлу, у разі потреби, виправляє незначні дефекти або переконвертовує файли з використанням більш оптимальних алгоритмів представлення.

Веб-дизайнер робить веб-верстку анкет з вихідними відомостями періодичних видань, наукових біографій вчених та відомостей про наукові організації.

Коректор регулярно інспектує зміст репозитарію, він відповідає за пошук опечаток, оновлення застарілих даних тощо.

Секретар веде всю документацію проекту, забезпечує прийом відвідувачів. До його обов'язків входить ведення картотеки обліку проходження електронних копій, виготовлення договорів, довідок для ВАК України, інших діловодних документів, надання телефонних консультацій видавцям, прийом і передавання документів факсом, виконання службових доручень керівника проекту та адміністратора репозитарію.

Технологічний конвеєр «Шлях електронної періодики» реалізується таким чином (див. схему):

При першому зверненні до НБУВ редакція видання одноразово формує пакет супровідних документів (відповідно до наказу «Про затвердження Порядку передавання електронних копій періодичних друкованих наукових видань на зберігання до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського»). До цього пакета входять такі документи:

1. Офіційний лист-клопотання від установи-видавця, засвідчений підписом керівника та печаткою установи. Лист готується у довільній формі, без зазначення конкретних випусків, томів, які видавець просить взяти на зберігання.

2. Сканована копія «Свідоцтва про державну реєстрацію засобу масової інформації» оформлена у вигляді файлу формату jpeg розміром не менше 500x700 пікс.

3. Сканована копія обкладинки одного з нових випусків видання, оформлена у вигляді файлу формату jpeg розміром не менше 140x200 пікс.

4. Тека, що містить усі файли окремого випуску видання (у випадку передавання кількох випусків видання, кожний з них оформляється окремою текою файлів):

- файл у форматі html, де повністю розкритий зміст окремого випуску видання і кожна стаття у змісті супроводжується окремим гіперпосиланням на файл повного тексту. У файлі не допускається реклама або посилання за зовнішні ресурси Інтернет;
- тека, що містить усі файли повних текстів статей, названих у змісті випуску. Кожна окрема стаття повинна оформлятися у вигляді окремого файлу формату pdf або html; в іменах файлів допускаються лише цифри та символи латиниці;
- файл з інформацією для авторів та вимогами до оформлення статей (за бажанням видавця);
- файл(и) змісту видання альтернативною мовою (за бажанням видавця).

5. Наукові біографії головного редактора та/або членів редколегії, довідково-енциклопедична стаття про установу-видавця та/або про видання, його історію та специфіку (за бажанням видавця):

- тексти біографій/довідкових статей, оформлені у вигляді файлів стандартних текстових форматів (doc, odt, rtf, txt);
- фото в форматі jpeg.

6. Анкета – «Інформація для титульного файлу», оформлена у вигляді файлу стандартного текстового формату (doc, odt, rtf, txt). Поля анкети:

Рік заснування:	
Проблематика:	
ISSN:	
Свідоцтво про державну реєстрацію:	
Фахова реєстрація у ВАК України:	
Галузь науки:	
Періодичність:	
Мова видання:	
Засновник:	
Головний редактор:	
Заступники головного редактора:	
Відповідальний секретар:	
Члени редколегії:	
Адреса редакції:	

Цей пакет супровідних документів представник редакції видання привозить особисто, надсилає Укрпоштою або іншою службою доставки документів. Спочатку його опрацьовує інспектор з прийому електронних копій, відповідальний за прийом матеріалів на компакт-дисках та флеш-носіях. У подальшому, після розміщення видання в репозитарії, передавання електронних копій проводиться, в основному, засобами e-mail, тобто матеріали потрапляють на опрацювання до інспектора з прийому електронних копій, відповідального за роботу з електронною поштою. В цьому випадку редакція видання надсилає електронною поштою не весь комплект документів, а лише матеріали, які необхідно додати/оновити (теки файлів нових випусків видання та, за необхідності, оновлення до анкети видання, однієї з наукових біографій тощо).

Інспектор з прийому електронних копій проводить первинну експертизу комплектності та відповідності отриманого пакета документів встановленим вимогам. Інформація про отримання нових матеріалів реєструється у картотеці обліку проходження електронних копій. У разі виявлення відсутніх, пошкоджених або неналежно оформлених документів інспектор з прийому електронних копій повідомляє про це редакцію видання і робить відповідні помітки у картотеці обліку.

Картотека обліку проходження електронних копій є базою даних, розміщеною на файл-сервері репозитарію. В ній фіксується вся службова інформація щодо проходження електронних копій технологічним конвеєром та стану готовності матеріалів до публікації. Доступ до картотеки (з повними правами читання та вибірконими правами запису) мають всі члени технологічної групи, за ведення картотеки відповідає секретар.

Якщо пакет документів оформлений належним чином і редакція видання потребує довідки про внесення електронної копії видання на зберігання для перереєстрації часопису у ВАК України, інспектор з прийому електронних копій дає доручення секретарю підготувати необхідну довідку. Крім того, на вимогу редакції видання може бути встановлений період затримки представлення нових випусків у відкритому доступі. У разі, якщо видавець бажає встановити термін такої затримки (до двох років), секретар, крім довідки, готує також договір про передачу електронної копії на зберігання, у якому вписуються умови та вказуються терміни публікації нових випусків видання у репозитарії.

Інспектор з прийому електронних копій вивантажує файли, отримані від редакції видання, на файл-

сервер репозитарію у теку «Прийняті». Файл-сервер репозитарію сконфігурований таким чином, щоб забезпечити технологічній групі захищений доступ до матеріалів, які проходять конвеєрне оброблення в процесі підготовки до публікації на веб-сервері, та журналізацію дій з файлами. В основному, весь вхідний потік файлів потрапляє до теки «Прийняті». Але з деякими видавцями, з якими репозитарій вже тривалий час успішно співпрацює, практикується так звана «швидка публікація». У цьому випадку інспектор з прийому електронних копій вивантажує нові файли безпосередньо у теку «Готові до публікації». Це скорочує час опрацювання електронних копій і забезпечує оперативну появу нових випусків видання у репозитарії.

У теці «Прийняті» окремо зберігаються файли, що потребують опрацювання літературним редактором та випуски видань, які публікуються у репозитарії без додаткового редагування. Відповідно, випуски видань і супровідні файли проходять різні шляхи на технологічному конвеєрі (див. схему 1).

З теки «Прийняті» літературний редактор завантажує на власний комп'ютер нові файли, зміст яких потребує перегляду та коригування. До таких належать анкети з вихідними відомостями періодичних видань, надані видавцями наукові біографії вчених та відомості про наукові організації. Згідно з існуючими вимогами, ці матеріали видавці подають у вигляді файлів стандартних текстових форматів (doc, odt, rtf, txt). Літературний редактор редагує ці файли за допомогою власного текстового редактора, реєструє свої дії у картотеці обліку проходження електронних копій і у тому ж текстовому форматі вивантажує відредаговані версії на файл-сервер репозитарію до теки «Відредаговані».

Всі файли, опрацьовані літературним редактором, готує до публікації у репозитарії веб-дизайнер. З теки «Відредаговані» він завантажує на власний комп'ютер файли у текстовому форматі і верстає на їх основі html-сторінки згідно зі стилем, прийнятим у репозитарії. До обов'язків веб-дизайнера входить також робота з фото та іншими ілюстративними матеріалами, наданими у комплекті документів. Він відповідає за те, щоб привести всі матеріали до формату, оптимального для представлення у веб-середовищі. За результатами роботи веб-дизайнер вивантажує на файл-сервер репозитарію до теки «Готові до публікації» цілісний комплект веб-сторінок, які мають бути додані на веб-сервер.

Комплекти файлів нових випусків видань проходять інший технологічний шлях. З теки «Прийняті» інспектор верстки завантажує на власний

комп'ютер цілісні комплекти файлів, які стосуються єдиного випуску видання, перевіряє працездатність усіх навігаційних посилань у межах випуску та бездефектність всіх повних текстів у форматах html та/або pdf. При потребі інспектор верстки виправляє незначні дефекти або переконвертовує файли з використанням більш оптимальних алгоритмів представлення. Політика репозитарію передбачає публікацію матеріалів у тому вигляді, у якому їх надали видавці. Тому інспектору верстки суворо заборонено вносити у файли будь-які зміни, пов'язані з коригуванням їх змісту. Головний принцип, якого дотримується інспектор верстки: в усіх файлах, наданих редакцією видання, графічне відображення всієї інформації повинно залишитися незмінним, але у файли можуть вноситися технічні правки, пов'язані з оптимізацією механізмів завантаження та зменшенням фізичного розміру файлів або виправленням синтаксичних помилок мови html. Проінспектовані комплекти файлів вивантажуються на файл-сервер до теки «Готові до публікації».

З текою «Готові до публікації» працює адміністратор репозитарію. У технологічному процесі лише він має право оновлювати репозитарій, додаючи нові файли на веб-сервер. Після остаточної передпублікаційної інспекції та перевірки режиму публікації конкретного видання (оперативно або із затримкою), адміністратор репозитарію переносить усі необхідні файли з файл-серверу на веб-сервер. На цьому процес публікації нового випуску видання у репозитарії завершується.

Післяпублікаційну інспекцію проводить коректор. Він, за особливим алгоритмом, інспектує всі веб-сторінки репозитарію, виявляє опечатки в опублікованій супровідній інформації, відслідковує актуальність даних про видання, установи-засновники та членів редколегій. Крім того, коректор відповідає за синхронізацію посилань між виданнями. Типовим прикладом такої синхронізації є оновлення посилань у списках членів редколегій. Відомі вчені часто є членами редколегій одразу кількох видань. Якщо редакція одного з видань надала для публікації у репозитарії наукову біографію ученого, потрібно відслідкувати всі видання, де цей учений є членом редколегії та оформити відповідні гіперпосилання. Для виконання своїх обов'язків коректор безпосередньо з репозитарію завантажує на власний комп'ютер веб-сторінки, які потребують коригування, локально редагує їх та вивантажує виправлені версії сторінок на файл-сервер до теки «Готові до публікації».

Завдяки конвеєрній технології «Шлях електронної періодики» вдалося досягти високого рівня організації праці. Пропускна здатність конвеєра дає змогу щоденно приймати від видавців, опрацьовувати та готувати до публікації понад 50 випусків періодичних видань (у середньому по 20 статей у кожному). В результаті проект «Наукова періодика України» за короткий час став найбільшим у Європі сховищем безкоштовних повних текстів наукових статей.

Роботи з подальшого удосконалення реалізованої технології ведуться кількома напрямками. По-перше, дедалі більше уваги приділяється питанням автоматизації взаємодії видавців з файл-сервером репозитарію. Практика показала, що серед вітчизняних видавців наукової періодики багато тих, хто, виробляючи стратегію розвитку власного часопису, покладає серйозні сподівання на співпрацю з НБУВ. Такі видавці готові виділяти додаткові кадрові ресурси задля створення в межах репозитарію повноцінних веб-сайтів власних видань з високотехнологічним пошуково-навігаційним апаратом. НБУВ має серйозний технологічний базис, але, на жаль, не має необхідного кадрового ресурсу, щоб власними силами створювати і оновлювати високотехнологічні веб-сайти для тисяч українських наукових видань. У даній ситуації цілком оптимальною є модель централізованого загальнодержавного науково-видавничого середовища, побудованого на базі інфраструктури «хмарних обчислень» та інноваційних засобів веб-комунікації. У такому середовищі НБУВ відводиться роль технологічної корпорації – партнера українських видавців.

По-друге, важливим напрямом технологічного вдосконалення репозитарію є організація каналів його взаємодії з провідними світовими науково-інформаційними порталами. За обсягами представленої інформації «Наукова періодика України» входить до числа найбільших науково-інформаційних сховищ світу. Тому розвиток проекту перебуває у полі зору багатьох потужних інформаційних агрегаторів. Від Інтернет-компаній НБУВ отримала декілька пропозицій щодо співпраці. Наразі стратегічним технологічним партнером проекту обрана корпорація Google. Інструментарій, який постачається Google, забезпечує функціонування базового пошукового апарату репозитарію. Але на сьогодні проект досяг тих масштабів, коли наявних базових можливостей для повноцінного пошуку наукової інформації

користувачам вже замало. В ході консультацій адміністрації репозитарію з фахівцями Google вдалося виробити нову модель даних, яка сприятиме запровадженню розширеного пошуково-навігаційного апарату. Перехід до нової моделі передбачає запровадження кількох нових ланок у технології формування репозитарію, проте базовий принцип функціонування технологічного конвеєра залишиться незмінним.

Третій напрям удосконалення технології функціонування «Наукової періодики України» пов'язаний із запровадженням каналів автоматизованої взаємодії проекту з його замовниками – ВАК України та НАН України. Аналізуючи завдання, поставлені перед проектом, варто зазначити, що він розглядається управлінськими структурами як джерело отримання формалізованих оцінок щодо ефективності діяльності суб'єктів наукового процесу. Репозитарій повинен стати прикладним інструментом управління, зручним для отримання довідкової, статистичної, наукометричної інформації, пошуку плагіату тощо.

Список використаних джерел

1. Баркова О. В. Застосування технології конвеєрного формування електронних ресурсів у процесі співпраці виробників наукової інформації / О. В. Баркова // Документознавство та інформаційна діяльність. Наука. Освіта. Практика : зб. матеріалів наук. конф., 18 грудня 2002 р., м. Київ. – К. : ДАКККіМ, 2003. – С. 43–46.
2. Баркова О. В. Мережева конвеєрна технологія формування електронних ресурсів наукової інформації / О. В. Баркова // Науково-технічна інформація. – 2002. – № 1. – С. 44–49.
3. Костенко Л. І. Конвеєрна інформаційна технологія обробки текущих поступлений в Национальной библиотеке Украины имени В. И. Вернадского / Л. И. Костенко, Ю. В. Яковлева // Бібліотечні будівлі в контексті сучасної моделі інформаційно-комунікативної діяльності бібліотек України: матеріали Всеукраїнського симпозиуму, Одеса, 3 вересня 2007 р. – Одеса, 2007. – С. 40–47.
4. Про затвердження Порядку передавання електронних копій періодичних друкованих наукових видань на зберігання до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [Електронний ресурс] : наказ ВАК України та НАН України від 07.07.2008 № 436/311; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 15.01.2009 № 20/16036. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/law/08_elkop.html. – Назва з екрана.
5. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 9 січ. 2007 № 537-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – С. 102.

Марина Костенко,

викладач кафедри документальних комунікацій
Рівненського державного гуманітарного університету

Формування вітчизняних електронних інформаційних ресурсів з проблем художньої культури та мистецтва на регіональному рівні

У статті представлені результати дослідження вітчизняних бібліотечних веб-сайтів, де міститься інформація з проблем художньої культури та мистецтва. Проаналізовано галузеві інформаційні ресурси, що пропонуються на сайтах Рівненської державної обласної бібліотеки, Волинської ім. Олени Пчілки, Закарпатської, Івано-Франківської ім. І. Франка, Тернопільської, Хмельницької ім. М. Островського, Чернівецької ім. В. Івасюка обласних універсальних наукових бібліотек.

К л ю ч о в і с л о в а: художня культура та мистецтво, інформаційні ресурси, обласна універсальна наукова бібліотека, веб-сайт.

There are the results of analyse of information on art culture and art presented on ukrainian library web sites presented in the article. The informational resources on art culture and art from Rivne State Regional Library, Olena Pchilka Volyn Regional Universal Scientific Library, Zakarpattia Regional Universal Scientific Library, Ivan Franko Ivano-frankivsk Regional Universal Scientific Library, Ternopil Regional Universal Scientific Library, M. Ostrovsky Khmelnytsky Regional Universal Scientific Library, V. Ivasuk Chernivtsi Regional Universal Scientific Library web sites as of August 31, 2011 are analysed.

K e y w o r d s: art culture and art, informational resources, regional universal scientific library, web site.

Важливе загальносоціальне значення культури, мистецтва для українського суспільства зумовлює вироблення наукових підходів до вирішення проблеми формування та використання галузевих інформаційних ресурсів (ІР), що відповідають викликам часу. Складність вирішення цього завдання полягає у нерозробленості цілісної концепції системної організації інформаційного забезпечення галузі, у недосконалості методологічного апарату дослідження ефективності використання відповідних ІР тощо.

Інформатизаційні процеси, що мають місце в сучасному суспільстві, зумовлюють зміну традиційних підходів до формування системи ІР та здійснення обслуговування користувачів. Упродовж останнього часу значно активізувалися дослідження проблеми інформаційного забезпечення, хоча питання інформаційного забезпечення галузі художньої культури та мистецтва й досі залишаються найменш висвітленими у фаховій літературі. Така складова системи галузевих інформаційних ресурсів, як музичні документи, активно вивчається Л. Г. Тупчієнко-Кадировою [13]. Результати дослідження документних ресурсів сфери образотворчого мистецтва відображені в монографії М. Б. Шагрової «Документні ресурси української бібліографії образотворчого мистецтва (1996–2005)» [15]. Водночас питання інформаційного забезпечення сфери художньої культури та мистецтва загалом, в т. ч. у

контексті застосування новітніх технологій та в регіональному сегменті, не потрапляють у поле зору науковців за винятком окремих публікацій М. С. Костенко [5; 6; 7; 8; 9]. У зв'язку з цим постає необхідність поглибленого аналізу місця регіонального сегмента державної системи інформаційного забезпечення культури та мистецтва в інформаційній структурі України в умовах інформатизації, що й визначає мету цієї статті.

Базу нашого дослідження становлять веб-сайти вітчизняних бібліотек різних типів – провідних національних книгозбірень, обласних універсальних наукових бібліотек (ОУНБ), де представлена інформація з проблем художньої культури та мистецтва (станом на 31 серпня 2011р.).

Бібліотечними установами України накопичений певний позитивний досвід інформаційного забезпечення галузі культури та мистецтва. Бібліотечно-інформаційне обслуговування культурологічно-мистецької сфери здійснюють національні інформаційні установи (Інформаційний центр з питань культури та мистецтва Національної парламентської бібліотеки України, власне Національна парламентська бібліотека України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Книжкова палата України імені І. Федорова), наукові й публічні бібліотеки регіонального та місцевого значення. Звичайно ж, чільне місце в галузевій інформаційній структурі має посідати Інформаційний центр з пи-

тань культури та мистецтва Національної парламентської бібліотеки України, який з 1993 р. розпочав в автоматизованому режимі підготовку всіх видів оперативної інформації, довідок, видань системи диференційованого забезпечення керівництва тощо. З 1995 р. формується електронний каталог Національної парламентської бібліотеки України. Створюється електронна картотека статей з наукових збірників та продовжуваних видань, а також «Політематична база даних бібліографічних записів статей з періодичних видань» як заміна традиційної систематичної картотеки статей, що серед іншого розкриває й інформацію з проблем культури та мистецтва. На відповідній веб-сторінці відображено перелік назв зарубіжних видань з культури та мистецтва, що надійшли до фонду бібліотеки. Крім того, Національна парламентська бібліотека України видає друкований і електронний варіанти щоквартального «Календаря знаменних та пам'ятних дат», де відображаються і події культурного життя.

Однак, досягнення якісно вищого рівня інформаційного забезпечення культури та мистецтва, на нашу думку, можливе лише із використанням IP та сервісів веб-сайта Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Зокрема, Інтернет-порталу з соціогуманітарних наук, основу якого становлять: електронна бібліотека зі згаданої проблематики, добірка нормативних актів України в соціогуманітарній сфері та «дзеркала» наявних сайтів академічних установ трьох відділень НАН України (у т. ч. мистецтвознавства, етнології). Важливим складником порталу є система навігації в профільних ресурсах Інтернету. Серед них – онлайн бібліотеки соціогуманітарної проблематики, сайти відповідних науково-дослідних інститутів й університетів України та інших держав. Не можна не згадати і про реферативну БД «Україніка наукова», яка покликана слугувати джерелом забезпечення дослідницьких потреб мистецтвознавців і культурологів.

Так історично склалося, що провідним сегментом системи інформаційного забезпечення культури та мистецтва в Україні є спеціалізовані відділи (сектори) в структурі ОУНБ. Основними напрямками діяльності ОУНБ є: комплектування документних фондів галузевого профілю; організація документно-інформаційних фондів відділів мистецтв; забезпечення органів влади, керівництва закладів культури та мистецтва інформацією про культурне життя регіонів; здійснення всіх видів інформаційного обслуговування фахівців культури і мистецтва. Першочерговим завданням працівників відповідних відділів (секторів) ОУНБ стало забезпечення висо-

кої якості інформаційних та бібліотечних послуг, що надавалися користувачам. Належне здійснення інформаційного забезпечення можливе лише за умови постійного дослідження його середовища, суб'єктів, форм та методів, засобів тощо. Особливого значення в цьому сенсі набуло вивчення читачів ОУНБ – суб'єктів інформаційного забезпечення за допомогою сукупності методів, котрі взаємодоповнювали один одного (опитування, спостереження, обліку читацького попиту, аналізу документації та статистичних показників). Диференціюючи фахівців культури та мистецтва як користувачів ОУНБ, зазначимо, що складність розроблення універсальної типології споживачів галузевої інформації обумовлена різноманіттям суспільних проявів культурно-мистецького процесу, складною інфраструктурою галузі, варіативністю роду занять і місць роботи спеціалістів тощо.

На нашу думку, диференціація споживачів галузевої інформації може бути здійснена відповідно до рівнів їхньої діяльності: наукового (мистецтвознавці, культурологи, музеєзнавці); практичного (працівники культурно-мистецьких установ, бібліотекарі); освітнього (викладачі вищих й середніх спеціальних навчальних закладів та закладів підвищення кваліфікації, а також художніх і музичних шкіл); керівного (керівні кадри галузі); управлінського (провідні спеціалісти установ культури і мистецтва). Подібний підхід не суперечить класифікації читачів літератури з проблем культури та мистецтва, запропонованій Ю. Зубовим [2]. Подальший аналіз змісту професійної діяльності дає змогу визначити такі групи інформаційних потреб користувачів ОУНБ – споживачів інформації з питань культури та мистецтва: культурологічно-наукова; культурологічно-видовищна; культурологічно-освітня; культурологічно-виховна; культурологічно-управлінська [4, с. 86].

Зважаючи на використання поряд із традиційними джерелами пошуку інформації електронних ресурсів, особливого значення набуває вивчення аудиторії веб-сайтів ОУНБ, здійснення якого уможливується за умови встановлення на сайтах спеціальних лічильних програм «SpyLOG», «HotLOG». Як свідчить досвід російських фахівців, облік й аналіз інтернет-статистики дають змогу отримати такі дані щодо відвідувачів сайта: звідки відвідувач перейшов на сайт; з яким запитом він прийшов на сайт; сторінка, з якої користувач розпочав перегляд сайта та сторінка, на якій завершуватиметься перегляд; список переглянутих сторінок, їх кількість та шляхи пересування користувача сайтом.

Стрімке запровадження у практику роботи інфор-

маційних установ комп'ютерних технологій зумовило необхідність послідовного розв'язання в регіонах таких основних завдань: входження ОУНБ до глобальної міжнародної інформаційної мережі із забезпеченням доступу користувачів – спеціалістів культури та мистецтва до IP Інтернету і бібліотеки; придбання пакетів програмного забезпечення; формування власного електронного каталогу; створення власних БД; вироблення ефективних форм довідково-бібліографічного обслуговування в режимі «запит-відповідь» на основі електронних IP тощо.

У контексті вирішення першого із зазначених завдань доцільно розглянути загальні критерії якості (в першу чергу, інформативності та достовірності) веб-сайтів ОУНБ як засобів презентації бібліотек в інформаційному середовищі. Серед них фахівцями Національної парламентської бібліотеки України виокремлюються: високий рівень організації змісту сайта; постійне оновлення; мінімальний стан завантаження; простота в користуванні; відповідність потребам користувачів; посередництво між користувачами та онлайнним середовищем; орієнтована на мережу корпоративна культура [14, с. 34].

Російські спеціалісти в poradнику «Принципы качества веб-сайтов по культуре» (М., 2006) серед найважливіших принципів якості сайтів закладів культури виокремлюють прозорість, ефективність, орієнтацію на користувача. Їх реалізація передбачає, що інформаційне наповнення високоякісного веб-сайта має бути релевантним, простим і доступним для користувача [1, с. 29].

Низкою вітчизняних дослідників здійснювався системний аналіз веб-сайтів українських бібліотек. Найбільш вдалими є, на нашу думку, дослідження Д. Соловяненка, спрямоване на структурний аналіз українського бібліотечного веб-сегмента мережі Інтернет [10], та аналіз контенту веб-сайтів публічних бібліотек України І. Торліна [11]. На жаль, вітчизняні сайти, у т. ч. регіональні, ще не вивчалися в контексті можливостей ефективного інформаційного забезпечення культури та мистецтва. Важко не погодитися з думкою І. Торліна, що контент сайта публічної бібліотеки умовно можна поділити на довідкову та повнотекстову інформацію. Довідкова – це, насамперед, інформація про установу; новини, бібліографічна інформація. Повнотекстова, натомість, включає репродуктивну (оцифровані ресурси) та авторську інформацію. Не менш корисним, з нашої точки зору, є аналіз банків і баз даних, що ґрунтується на засадах сервісного підходу; груп сервісів та сервісних ре-

сурсів; дизайну та графічного оформлення українських бібліотечних сайтів, здійснений Д. Соловяненком.

Інформація з проблем культури та мистецтва, розміщена на сайтах ОУНБ Західного регіону України, доволі одноманітна за формами представлення. Зокрема, традиційно як ресурс забезпечення галузевих потреб фахівців культури і мистецтва використовуються електронні каталоги бібліотек. Всіма ОУНБ (Волинською ім. Олени Пчілки, Закарпатською, Івано-Франківською ім. І. Франка, Рівненською державною обласною бібліотекою, Тернопільською, Хмельницькою ім. М. Островського, Чернівецькою ім. В. Івасюка) надається доступ до електронного каталогу. Натомість визначальні характеристики електронних каталогів названих вище бібліотек різняться (від програмного середовища до пропонованих користувачам можливостей пошуку). На жаль, розширений пошук можливий не у всіх каталогах. Для деяких з них існують обмеження стандартним пошуком лише за такими параметрами, як автор, назва, предметна рубрика, рік видання. Дієвим, на нашу думку, кроком щодо підвищення ефективності інформаційного пошуку в електронних каталогах ОУНБ є відображення на відповідних сторінках сайтів довідкової інформації про методику пошуку в каталозі.

Не менш поширеними ресурсами на веб-сайтах бібліотек є універсальні бюлетені нових надходжень (матеріал в яких може групуватися за галузевою ознакою або датою надходження документа до фонду бібліотеки) і каталоги періодики (різновидом яких є зведені каталоги періодики регіону).

Фахівцями ОУНБ Західного регіону України здійснюються кроки щодо формування електронних аналогів систематичних і тематичних картотек статей (подібні ресурси представлені на сайтах Закарпатської і Тернопільської ОУНБ). Збільшується кількість електронних аналогів універсальних та комплексних друкованих бібліографічних посібників, переважно краєзнавчого спрямування, у т. ч. «Календарів знаменних і пам'ятних дат». Електронні рекомендаційні бібліографічні покажчики – «Календарі знаменних і пам'ятних дат» – містять інформацію про всі пам'ятні дати безвідносно до їхнього галузевого профілю, довідки про визначні події та списки літератури, присвяченої цим подіям. Івано-Франківська ОУНБ ім. І. Франка презентує на своєму сайті галузевий «Літературно-мистецький календар Івано-Франківської області на 200... рік». Закарпатська ОУНБ пропонує користувачам у розділі «Наші

публікації» щомісячну оглядову довідку «Хроніка культурного життя Закарпаття», анований каталог «Книги Закарпаття», щоквартальний бібліографічний покажчик «Закарпаття на сторінках преси» (робота з яким в онлайн-режимі не передбачається). Станом на 31 серпня 2011 р. у розділі «Видання» представлені такі ресурси: бібліографічний бюлетень «Пам'ятки історії та культури Івано-Франківської області», перший та другий випуски інформаційного бюлетеня «Мистецька палітра» і «Перлини архітектури епох».

Цікавим є досвід Тернопільської ОУНБ, яка представила на сайті «Календар знаменних і пам'ятних дат Тернопільщини» як бібліографічну БД, де в межах календарного місяця подається перелік дат з гіперпосиланнями на осіб або події, до яких пропонується історична довідка та власне бібліографічний список і щоквартальний інформаційний бюлетень «Культура Тернопільщини».

Новими жанрами електронних бібліографічних посібників, що з'явилися на сайтах українських бібліотек останнім часом, є прес-дайджести та прес-огляди. Прес-дайджести містять бібліографічні описи статей з періодичних видань, за якими подаються фрагменти їх текстів. Прес-огляд включає бібліографічний опис статей на певну тему та невелику оглядову довідку [12, с. 10]. Однак, як з'ясувалося, проблематика культури та мистецтва не перебуває в полі зору укладачів цих жанрів електронних інформаційних джерел.

В усі часи показником рівня бібліографічної забезпеченості галузі було існування бібліографічних покажчиків другого ступеня та бібліографічних путівників. Певний позитивний досвід щодо бібліографування власної бібліографічної продукції та відображення подібної інформації на сайтах книгозбірень накопичений окремими ОУНБ Західного регіону України. Наприклад, на сайті Чернівецької ОУНБ ім. В. Івасюка представлено список власних бібліографічних посібників із посиланнями на повний заархівований текст цих джерел. На сайті Тернопільської ОУНБ можна переглянути тексти всіх електронних посібників, створених у книгозбірні. Важливе місце в інформаційному забезпеченні галузевих інформаційних потреб посідають сформовані службами віртуальних довідок, що працюють при кожній із названих ОУНБ, архіви відповідей на запити користувачів.

Багато вітчизняних книгозбірень проголошувє створення віртуальних книжкових виставок, але їхній зміст не завжди відповідає сучасному образу давньої форми бібліотечних послуг. Та й зворот-

ний зв'язок як невід'ємна складова традиційної книжкової виставки не став ще складником віртуальних книжкових виставок як популярних навігаційних сервісів.

Аналізуючи виробництво репродуктивної інформації з проблем культури і мистецтва бібліотеками Західного регіону України, констатуємо обмежену кількість оцифрованих текстових ресурсів взагалі і майже повну відсутність оцифрованих галузевих ресурсів з художньої культури і мистецтва. Хоча не можна не відмітити деякий позитивний досвід Тернопільської та Закарпатської ОУНБ, які пропонують на своїх сайтах твори (у т. ч. з культури і мистецтва) місцевих авторів та рідкісні (у т. ч. мистецтвознавчі) видання. Крім того, Закарпатською ОУНБ розроблена нова рубрика розділу «Публікації» – «Бібліо-клас», де представлені тексти методико-бібліографічних видань бібліотеки, зокрема до визначних дат України та області.

Окремої уваги потребує функціонування на сайтах ОУНБ Західного регіону України служб віртуальних довідок. Згідно з представленими більшістю бібліотек правилами надання цієї послуги книгозбірнями, виконуються бібліографічні (з рекомендацією друкованих та електронних ресурсів) і фактографічні довідки на основі традиційного довідково-бібліографічного апарату та електронного каталогу. У переважній більшості випадків обслуговування користувачів здійснюється в інтерактивному режимі. Служба віртуальної довідки Хмельницької ОУНБ, наприклад, виконує письмові бібліографічні довідки на замовлення (з передоплатою за преїскурантом) при безпосередньому зверненні користувача до бібліотеки. Час виконання довідок для різних ОУНБ коливається від 1 до 3 діб. Архіви виконаних довідок представлені на сайтах всіма ОУНБ.

Великого значення сьогодні набуває розроблення на сайті бібліотеки дієвого інструментарію, який би допомагав користувачам у пошуку інформації, істотно спрощував цей процес. За твердженням фахівців НБУВ, для розроблення сервісних ресурсів важливо чітко усвідомити, по-перше, для кого і для чого створюється веб-сайт, а, по-друге, враховувати кількість та змістовну наповненість сторінок, дизайнерське рішення сайта тощо. Д. Соловяненко, аналізуючи бібліотечний веб-сегмент Інтернету, зазначає, що кожен більш-менш об'ємний сайт повинен мати сторінку-карту, тобто сервіс, який би пропонував користувачам повний перелік усіх його розділів і підрозділів. Маленькому ж сайту карта не потрібна, як і такому, розробники якого пішли шляхом максимального розширення

основного меню, що дає змогу структурувати його таким чином, що жоден елемент не сягає глибше третього рівня ієрархії. Оскільки основне меню доступне з будь-якої сторінки сайту, а всі його елементи оформлені у вигляді спливаючих меню, відвідувач може перейти з однієї сторінки сайту на будь-яку іншу. Наявність функції пошуку по сайту значно полегшує навігацію складно-структурованим сайтом. При визначенні доцільності такого сервісу застосовують ті ж правила, що й при з'ясуванні доцільності створення карт сайтів [10].

Підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати посилення ролі ОУНБ у вирішенні завдань інформаційного забезпечення галузі художньої культури та мистецтва в сучасних умовах. Разом з тим, необхідно наголосити на існуванні низки проблем, пов'язаних, у першу чергу, із неповною відповідністю контенту та якісного наповнення сайтів ОУНБ Західного регіону України інформаційним потребам у сфері культури та мистецтва, що змінюються, сучасним тенденціям сайтобудування. Шляхи вирішення зазначених проблем вбачаються нами у налагодженні моніторингу структури та наповненості бібліотечних веб-сайтів за такими параметрами, як наповненість сайту матеріалами галузевої проблематики; введення нових рубрик та розділів, що містять галузеву інформацію; запровадження нових форм і методів подання інформації; частота відвідуваності відповідних сторінок тощо. Враховуючи російський досвід моніторингу галузевих інтернет-ресурсів, не менш важливим є також відстеження так званої «авторитетності» сайту з урахуванням якісної характеристики посилань на нього з інших сайтів. На часі також формування структурними підрозділами вітчизняних бібліотек, які здійснюють обслуговування споживачів культурологічно-мистецької інформації, власних електронних каталогів з можливістю віддаленого доступу.

Список використаної літератури

1. Гендина Н. И. Использование формализованных методов при подготовке текста для веб-сайтов учреждений культуры / Н. И. Гендина, Н. И. Колкова, О. И. Алдохина // Науч. и техн. б-ки. – 2008. – № 3. – С. 29–35.
2. Зубов Ю. С. Библиография искусства : учеб. для библиоф. фак. ин-тов культуры / Ю. С. Зубов, Е. Н. Погорелая, А. А. Туровская; под ред. Ю. С. Зубова. – М. : Книга, 1973. – 304 с.
3. Калинина Л. Л. Мониторинг Интернет-ресурсов в музейной деятельности / Л. Л. Калинина, И. В. Пролеткин, М. Е. Шпак // Информ. ресурсы России. – 2007. – № 5. – С. 24–26.
4. Костенко М. С. Відділ мистецтв у системі інфор-

маційного обслуговування користувачів Рівненської державної обласної бібліотеки / М. С. Костенко, Г. О. Сподепнок // Пріоритети діяльності Рівненської державної обласної бібліотеки : зб. статей з досвіду роботи. – Рівне : Волин. обереги, 2006. – С. 86–97.

5. Костенко М. С. Электронные ресурсы в системе средств информационного обслуживания культуры и искусства / М. С. Костенко // Документационная наука в информационном обществе: сб. матер. Третьего заоч. науч.-практ. семинара (3–4 апр. 2008 г., г. Саратов). – Саратов, 2008. – С. 111–116.

6. Костенко М. С. Формування сучасного інформаційного простору та розвиток інформаційних ресурсів з проблем культури та мистецтва / М. С. Костенко // Соціальні комунікації в стратегіях формування суспільства знань: / Харків. держ. акад. культури і мистецтв. – Х., 2009. – Вип. 2. – С. 50–51.

7. Костенко М. С. Інформаційні ресурси з проблем культури та мистецтва як об'єкт термінологічних розвідок / М. С. Костенко // Термінологія документознавства та суміжних галузей знань: зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв; Ін-т держ. упр. і права. – К., 2009. – Вип. 3. – С. 113–119.

8. Костенко М. С. Особенности культуры и искусства как фактор развития первичнодокументного звена отраслевых информационных ресурсов Украины / М. С. Костенко // Книга и мировая культура : матер. V междунар. науч.-практ. конф. (21–22 апр. 2010 г., г. Омск). – Омск, 2010. – С. 63–69.

9. Костенко М. С. Формування вітчизняного потоку з проблем культури та мистецтва як напрям розвитку термінологічних систем / М. С. Костенко // Термінологія документознавства та суміжних галузей знань: зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв; Ін-т держ. управління. – К., 2010. – Вип. 4. – С. 93–98.

10. Соловяненко Д. Структурний аналіз українського бібліотечного веб-сегмента мережі Інтернет / Д. Соловяненко // Бібл. вісн. – 2005. – № 3. – С. 26–37.

11. Торлин И. Ресурсы веб-сайтов публичных библиотек Украины: компромисс предлагаемого и ожидаемого / И. Торлин // Науч. и техн. б-ки. – 2008. – № 3. – С. 36–41.

12. Трачук Л. Електронна бібліографічна продукція на сайтах українських бібліотек / Л. Трачук // Бібл. вісн. – 2009. – № 3. – С. 6–11.

13. Тупчієнко-Кадирова Л. Г. Музичний документ: визначення поняття, класифікація та методика описування (на прикладі творчої спадщини композитора Ю. С. Мейтуса (1903–1997): автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.10 / Л. Г. Тупчієнко-Кадирова; Держ. ком. арх. України, Укр. НДІ арх. справи та документознавства. – К., 2005. – 20 с.

14. Цуріна І. Як зробити веб-сайт публічної бібліотеки успішним? / І. Цуріна // Бібл. планета. – 2007. – № 2. – С. 34–36.

15. Шатрова М. Документні ресурси української бібліографії образотворчого мистецтва (1996–2005) / М. Шатрова; Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. – Рівне, 2011. – 256 с.

УДК 011/016:027.022(477-25)

Марина Шатрова,

доцент Рівненського державного гуманітарного університету,
канд. іст. наук

Нові бібліографічні видання Національної парламентської бібліотеки України

Національна парламентська бібліотека України (НПБУ) вже тривалий час успішно займається підготовкою і випуском бібліографічної, довідкової продукції, що характеризується актуальністю, вичерпною інформативністю, якістю підготовки. Про плідну роботу НПБУ на ниві бібліографування свідчать й видання 2011 р.

Уже традиційним для НПБУ став поточний бібліографічний показник універсального змісту, що інформує читачів про бібліографічні ресурси України: «Метабібліографія України (2010)». У виданні представлена бібліографічна продукція різної видової та жанрової характеристики — від окремо виданих бібліографічних посібників до прикнижкових та пристатейних списків літератури. Матеріали рецензованого видання згруповані у два розділи. У першому відображені показники універсального змісту. У другому подано відомості про показники літератури з різних галузей знань. Видання буде надзвичайно корисним як бібліотечним працівникам, так і науковцям різних галузей знань, викладачам, студентам. Вони зможуть оперативної знайти в ньому інформацію про новітні бібліографічні посібники, видані в Україні, з різних галузей знань.

Показник чітко окреслює основну мету цього напрямку роботи НПБУ — моніторинг бібліографічної діяльності бібліотек різних типів і форм власності, наукових установ, громадських об'єднань та окремих громадян України зі створення бібліографічних ресурсів.

Серед поточних метабібліографічних посібників заслуговує на увагу метабібліографічний показник «Посібники наукової бібліографії, видані в Україні (1991—2005)». Він є хронологічним продовженням ретроспективного бібліографічного показника, створеного раніше працівниками НПБУ: «Посібники наукової бібліографії, підготовлені бібліотеками України в 1981—1990 рр.» (К., 1993). Нове видання підготували до друку наукові співробітники НПБУ Т. М. Заморіна і Н. І. Тертичка, за науковою редакцією В. О. Кононенко та науковим консультуван-

ням професора кафедри бібліотекознавства і бібліографії Рівненського державного гуманітарного університету, д-ра іст. наук Г. М. Швецової-Водки.

Рецензоване видання складається з двох частин. У першій міститься інформація про показники з питань науки, культури, філософії, психології, математики, природничих і прикладних наук, медицини, техніки, сільського господарства. У другій частині обліковані показники з питань мистецтва, філології, географії, історії. Загальний обсяг бібліографічних записів — 1999, що свідчить про копітку працю укладачів та значний науковий потенціал фахівців бібліографічної справи системи бібліотечних та інформаційних установ України.

Детально розроблена структура показника. Вона побудована на основі таблиць класифікації «Розташування бібліографічних записів у бібліографічних показниках на основі Універсальної десятикової класифікації» (К., 2005). Це дає змогу легко орієнтуватися у виданні. Наприклад, галузь образотворчого мистецтва відображена в розділі «Мистецтво. Архітектура. Ігри. Спорт», що має ділення відповідно до напрямів у мистецтві: «Скульптура», «Гончарство», «Художні промисли. Декоративно-прикладне мистецтво», «Живопис», «Графічні мистецтва. Графіка» та ін. Галузь художньої літератури та літературознавства представлена в розділі «Мова. Мовознавство. Художня література. Літературознавство». Загалом у згаданих галузевих розділах з більшою перевагою подані бібліографічні посібники персонального змісту, але посилання на інші позиції у виданні також є, оскільки галузеві бібліографічні видання описані також у підрозділах і розділах «Показники змісту періодичних і продовжуваних видань», «Показники літератури з окремих галузей знань», «Суспільні науки» та ін.

Бібліографічний показник «Посібники наукової бібліографії, видані в Україні (1991—2005)» має доволі розгалужений науково-допоміжний довідковий апарат. Показник імен містить прізвища авторів-укладачів

бібліографічних посібників та персоналій — осіб, яким присвячена бібліографічна інформація. Абетковий покажчик бібліотек та інших установ, інформацію про видання яких вміщено у покажчику, допоможе з'ясувати внесок кожної установи у створення бібліографічної продукції України.

На жаль, упорядникам згаданих вище метабібліографічних покажчиків не вдалося уникнути певних недоліків. Так, у покажчиках відсутня інформація про електронні бібліографічні видання. І це дещо дивує, адже бібліотеки України активно готують електронні БП і виставляють їх на своїх сайтах. На наш погляд, НПБУ як провідній установі в галузі української метабібліографії варто об'єднати зусилля із Книжковою палатою України імені Івана Федорова та Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського (НБУВ) і розпочати роботу з обліку електронних бібліографічних ресурсів держави.

Заслуговує на увагу ретроспективне бібліографічне видання НПБУ «Плеяда нескорених: Алла Горська, Опанас Заливаха, Віктор Зарецький, Галина Севрук, Людмила Семикіна», що вийшло як 13-й випуск серії «Шістдесятництво: профілі на тлі покоління».

Кожна згадана у бібліографічному нарисі персона має значні здобутки в галузі образотворчого мистецтва. Однак, лише в роки незалежності України ці імена змогли виринути із небуття зусиллями бібліографів НПБУ. Виявляється вони заявили про себе не лише як митці з новим пластичним рішенням в образотворчому та монументальному мистецтві, але й як діячі, покликані творити нову історію українського мистецтва.

Алла Горська працювала в галузі портретного, монументального живопису; відома як активний громадський діяч. Їй належить галерея портретів українських шістдесятників – О. Довженка, Б. Антоненка-Давидовича, І. Світличного, В. Симоненка, Є. Сверстюка та ін.

Опанас Заливаха творив у галузі живопису, книжкової графіки, вітражу; був також активним громадським діячем. Став одним з перших лауреатів премії імені В. Стуса (1989). У 1995 р. його було відзначено Шевченківською премією за твори «XX вік», «Мироносиці», «Портрет Василя Стуса», «Портрет Шевченка», «Козака несуть», «Початок».

Віктор Зарецький проявив себе у галузі живопису, графіки, монументального мистецтва. У пошуках новаторського самовираження, як слушно зауважує доктор філософії Українського вільного університету в Мюнхені Л. Б. Тарнашинська, довелося долати канони офіційного живопису, щоб, зрештою, перейти до декоративізму через осягнення образотворчого фольклору, набутоків імпресіонізму, експресіонізму, модерну тощо».

Галина Севрук присвятила себе живопису, графіці, художній кераміці, скульптурі. Вона – лауреат премій імені Василя Стуса, Андрея Шептицького. Її твори фахівці називають своєрідними легендами в глині, маленькими керамічними шедеврами, глиняними картинами. Насамперед, це стосується робіт майстрині: «Зла-

мані крила», «Самотність», «Осінь», «Ідол Велес», «Берегиня» і багато інших.

Людмила Семикіна займалася живописом, художнім ткацтвом. У 1997 р. удостоїлася Державної премії імені Т. Г. Шевченка за серію строїв «Високий замок». Серед найвідоміших її робіт: ансамблі одягу «Березіль», «Марія», «Поляна», свити «Лілея», «Літава», сардак «Славутич» та ін.

Кожний з п'яти персональних розділів цього бібліографічного посібника складається з підрозділів, де вміщено відомості про публікації репродукцій творів художника; статті, інтерв'ю, спогади, роздуми, заяви, звернення; літературу про життя і діяльність митця. Структура посібника допомагає читачеві послідовно знайомитися з творчістю художників, простежити їхній життєвий і творчий шлях, оскільки матеріали в розділах і підрозділах подано за хронологією, а у межах року – за абеткою прізвищ авторів або назв творів.

Важливим аспектом рецензованого видання є широкі хронологічні межі добору літератури: кінець 1950-х – 2010 р. Загальна кількість назв видань, відображених у посібнику, – 1436, що свідчить про детальне ознайомлення упорядників біобібліографічного нарису з кожною персоналією.

Разом з тим, вищезазначене видання можна було б збагатити розгалуженішою системою науково-допоміжного апарату. Крім іменного покажчика, варто було б подати покажчик назв періодичних та неперіодичних видань, на сторінках яких публікувались образотворчі документи (репродукції), оскільки облік образотворчих публікацій на сторінках серіальних та неперіодичних видань органами державної бібліографії сьогодні не ведеться, що створює певну прогалину в бібліографічному обліку цього виду документів. Рецензований біобібліографічний нарис подає зразок можливого ретроспективного обліку образотворчих публікацій на сторінках серіальних та неперіодичних видань.

Бібліографічний посібник «Сім чудес України», присвячений визначним пам'яткам матеріальної культури України. До нього увійшли відомості про наукові, науково-популярні, публіцистичні, художні, образотворчі видання та публікації на сторінках періодики, що побачили світ в Україні упродовж 2006–2010 рр.

Матеріал у виданні згруповано у семи розділах, що відображають літературу про архітектурні пам'ятки України. Серед них: Києво-Печерська лавра, Національний дендрологічний парк «Софіївка», всесвітньо відомі пам'ятка архітектури Софія Київська та ін. Цей БП задовольнить актуальну інформаційну потребу багатьох користувачів бібліотек: дізнатись якомога більше про видатні пам'ятні місця і споруди України. Читачам пропонується не тільки перелік кращої літератури з теми, але й нариси, які розкривають особливості тієї чи іншої пам'ятки, її історію. Завдяки цим матеріалам сам БП набуває рис науково-мистецько-популярного видання, який можна просто читати і отримувати знання ще

до звернення до рекомендованої літератури. Матеріал у розділах розташований у логічній послідовності, від загального до конкретного. Кожен тематичний розділ завершується списком довідкової чи рекомендованої літератури, яка допоможе читачеві глибше дослідити історію та мистецькі особливості кожної архітектурної пам'ятки.

Вважаю, що цей посібник буде особливо затребуваний як широким читацьким загалом, так і вчителями, вихователями, організаторами туристичних маршрутів. Хотілося б побажати творцям видання – О. О. Галгановій, В. О. Кононенко – продовжити роботу в обраному напрямі: розкриття невідомих чи маловідомих сторінок матеріальної та духовної спадщини України.

У серії поточних видань колективом бібліографів НПБУ у 2011 р. виданий черговий випуск літературознавчого галузевого рекомендаційного БП «Художня література. Критика. Літературознавство (2010)». Цей посібник подає інформацію про опубліковані в Україні твори художньої літератури вітчизняних письменників, письменників близького й далекого зарубіжжя та праці дослідників української літератури, фольклору, інші літературознавчі матеріали.

У виданні охарактеризовано окремо опубліковані твори художньої літератури (поezії, проза, драматургія) та літературознавчі праці (монографії, епістолярна спадщина та ін.). Позитивом цього рекомендаційного БП є анотації на представлену літературу. Іноді в анотаціях цитується поезія, розкривається зміст збірників та інше, що допомагає користувачам зорієнтуватись в обраному документному потоці та свідчить про фахову обізнаність авторів-укладачів А. Ільченко і К. Науменко в галузі художньої літератури та літературознавства.

Матеріал покажчика згруповано за жанрами художньої літератури та літературознавства, а в межах розділів розташовано в алфавітній послідовності прізвищ авторів чи назв творів. Дев'ятьма розділами БП – «Фольклор», «Всесвітня література», «Твори письменників України», «Російськомовні письменники України», «Твори письменників української діаспори», «Зарубіжна література», «Критика та літературознавство», «Літературні портрети», «Довідкові та бібліографічні видання» – охоплені неперіодичні видання галузі, що вийшли в 2010 р. В кінці кожного розділу подано неанотовані списки видань, які неодноразово перевидавалися та анотувалися в попередніх випусках БП, але, незважаючи на це, заслуговують на увагу користувача (зокрема, українська та зарубіжна класика).

Позитивною стороною видання є розгалужена система науково-допоміжного апарату до видання: іменний покажчик, покажчик творів, описаних під назвою та тематичний покажчик. За тематичним покажчиком можна

відшукати новинки художньої літератури з певної теми, зокрема: «Голодомор», «Чорнобиль», «Історичні постаті України» та ін. Такий покажчик стане у нагоді бібліотечним працівникам у питаннях пропаганди літератури, присвяченої певній події чи постаті. Загалом БП «Художня література. Критика. Літературознавство (2010)» здатний задовольнити потреби всіх читачів, які виявляють інтерес до художньої літератури.

Отже, Національна парламентська бібліотека України проводить значну роботу з підготовки поточних і ретроспективних бібліографічних видань з різних галузей знань, різного цільового та читацького призначення, які заслуговують на високу фахову оцінку. Публікації таких бібліографічних посібників передусім ґрунтовна кваліфікована підготовча робота фахівців бібліографічної справи, завдяки якій користувачі мають змогу відшукати потрібну літературу, ті чи інші дані при мінімальній затраті часу. Такий підхід до бібліотечного інформаційного обслуговування є особливо актуальним. Адже саме бібліотека може забезпечити відвідувачів максимально релевантною інформацією, на відміну від будь-яких інших пошукових систем, у т. ч. і Інтернету.

Важливим напрямом бібліографічної діяльності НПБУ є підготовка і випуск метабібліографічних посібників, які є цінними джерелами в процесі пошуку інформації як науковцями, викладачами, студентами вишів, так і самими бібліотекарями-бібліографами. Останні також повинні бути на вістрі часу, володіти всією повнотою інформації, щоб з максимальною точністю і повнотою відповісти на запит користувача, мати змогу рекомендувати йому таке джерело, яке може сповна задовольнити його інформаційну потребу.

Згадані вище бібліографічні видання НПБУ допоможуть не лише зорієнтуватися в наявному документному потоці, але й повернути з небуття імена митців та їхню художню спадщину. Спеціалізованим кафедрам, що готують майбутніх фахівців у галузі образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, варто звертати увагу на таку інформаційну продукцію. Її використання сприятиме підготовці обізнаного студента, майбутнього кваліфікованого спеціаліста України.

Разом з тим слід відзначити, що в умовах сучасного інформаційного суспільства прискорених обертів набуває розвиток потоку електронних документів. Тому одним з основних завдань державних інформаційних установ є розроблення загальної методики опрацювання електронних документних ресурсів для забезпечення реєстрації цього масиву документів, налагодження широкого інформування про них та належного їх використання.